

# **Прекарна работа во медиумската индустрија**

## **Прекарна работа во медиумската индустрија**

### ***Двйшори:***

Јасмина Поповиќ  
Борка Рудиќ  
Драгана Чабаркапа  
Маријана Чамовиќ  
Кристина Озимец

### ***Уредник:***

Тамара Чаусидис

### ***Превод:***

Звездан Георгиевски  
Ана Василева

### ***Лекшурa:***

Оливера Корверзиовска

© 2014, Скопје.



**ROSA LUXEMBURG STIFTUNG**  
SOUTHEAST EUROPE

Supported by Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe with funds of the German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development.

Јасмина Поповиќ  
Борка Рудиќ  
Драгана Чабаркапа  
Маријана Чамовиќ  
Кристина Озимец

# ПРЕКАРНА РАБОТА ВО МЕДИУМСКАТА ИНДУСТРИЈА

**Уредник:**

Тамара Чаусидис

**Превод:**

Звездан Георгиевски

Ана Василева



Ноември 2014  
Уредник  
Тамара Чаусидис  
Насловна и графичко обликување  
Александар Ковачевски  
Лектура  
Оливера Корверзиовска

Издава  
ССНМ  
ул. „М. Х. Јасмин“ 22/17 Скопје  
тел. ++389 2 2671 201

Печатница Графоден  
Тираж 500

Printed in Republic of Macedonia

CIP - Каталогизација во публикација  
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

070.423(497.1)  
316.774:331.102.12(497.1)

ПРЕКАРНА работа во медиумската индустрија / Јасмина Поповиќ ... [и др.]; уредник Тамара Чаусидис ; превод Звездан Георгиевски, Ана Василева. - Скопје : Самостоен синдикат на новинари и медиумски работници, 2014. - 89 стр. : граф. прикази ; 21 см

Автори: Јасмина Поповиќ, Борка Рудиќ, Драгана Чабаркапа, Маријана Чамовиќ, Кристина Озимец. - A report on the research in the precarious work in Macedonian media : (summary). - Содржи и: Анекс

ISBN 978-608-65669-1-3

а) Новинарство - Прекарна работа - Поранешни југословенски републики  
COBISS.MK-ID 97366026

# СОДРЖИНА

<b>Вовед</b> .....	7
<b>Прекаријат – нова работничка класа во Македонија /Кристина Озимец/</b> .....	11
<i>Precariat – A New Working Class in Macedonia (summary) /Kristina Ozimec/</i> .....	20
<b>Хрватска: Прекаријат пред прекаријатот /Јасмина Поповиќ/</b> .....	21
<i>Croatia: Precariat before the Precariat (summary) /Jasmina Popovikj/</i> .....	31
<b>Босна и Херцеговина: Прекаријат роден во војната /Борка Рудиќ/</b> .....	32
<i>Bosnia and Herzegovina: A Precariat born in a War (summary) /Borka Rudikj/</i> .....	45
<b>Црна Гора: Аутсорсинг – нов облик на експлоатација на вработените /Маријана Чамовиќ/</b> .....	46
<i>Montenegro: Outsourcing – A New Form of Exploitation of Employees (summary) /Marijana Chamovikj/</i> .....	54
<b>Прекаријатот во српските медиуми /Драгана Чабаркапа/</b> .....	55
<i>The Precariat in Serbian Media (summary) /Dragana Chabarkapa/</i> .....	63
<b>Извештај од истражување на прекарната работа во медиумите во Република Македонија</b> .....	65
<i>A report on the research in the precarious work in Macedonian media (summary)</i> .....	82
<b>Анекс</b> Прашалник за истражување во врска со прекаријатот на медиумски работници во Република Македонија .....	85



# ВОВЕД

Во македонската јавност терминот прекарна работа е релативно непознат. Тоа го потврдува и истражувањето на ССНМ меѓу новинарите - за две третини од испитаниците во анкетата спроведена на оваа тема, зборот е сосема непознат. Но, тоа и не е чудно, терминот е релативно нов. Во употреба е некаде по Втората светска војна, а пофреквентна употреба има од 80-тите години на минатиот век.

Но, суштината на прекарната работа и на прекаријатот како посебна класа на оние што се осудени на долготрајна, зависна, повремена или привремена работа, во целосна егзистенцијална и професионална несигурност, на работа на договори што траат одредено време, кои не даваат никакви права и заштита и кои можат да се раскинат без какви било последици за работодавачот, за жал, многу добро им се познати на новинарите и не само ним, како што се гледа во публикацијата што е пред вас.

Прекарната работа, независно дали се јавува во вид на лажни „хонорари соработници“ или со договори на определено време, како во Македонија, Босна и Херцеговина или Србија, или како РДО статус во Хрватска или како „изнајмени“ работници во Црна Гора има една иста карактеристика – тоа е несигурна, непостојана, незаштитена и слабо платена работа која од новинарите прави фрустрирани, незадоволни послушници.

Како што забележува еден од нашите автори „новинарството е дејност со нагласена потреба за професионална самостојност и финансиска независност“. Со непостојани вработувања, незаштитени и слабо платени, новинарите престануваат да бидат борци и чувари на демократијата, жртвувајќи го својот професионален дигнитет за егзистенција.

Имено, големата несигурност која владее во редакциите во Македонија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија има драматични последици врз професионалноста, квалитетот и пред сè, врз слободата на журнализмот, а преку тоа и врз слободата на јавниот збор, квалитетот на јавната дебата, на правото на јавноста да биде информирана и така информирана да носи одлуки.

Прегледот на состојбите во регионот, од аспект на прекарната работа, покажува дека ваквиот вид работен ангажман сè повеќе зема замав, без каков и да е отпор во медиумската заедница. За прекарната работа не се зборува, таа се зема здраво за готово, како неизбежна судбина, а можноста од колективно (синдикално) организирање се третира како „мислена именка“, според зборовите на еден од анкетираниите новинари во Македонија.

Затоа можеби е важно да се потсетиме на самиот почеток од публикацијава, дека практиката на несигурна работа, всушност, не е ништо ново, така работеше мнозинството работници во 19 век, пред да се организираат и преку синдикална борба да ги добијат придобивките кои денеска повторно ги губат: осумчасовно работно време, здравствено осигурување, платена прекувремена работа.

Оттаму решението на проблемот не е ново, само треба да се примени. Синдикатите, особено новинарските, мораат да го препознаат прекаријатот како свое идно, најсилно членство, без оглед на потешкотиите од организирање таков тип работници. Во тој процес на своја страна тие мораат да ја имаат јавноста која токму заради дезинтеграцијата на професијата и нејзино претворање во пропаганда ги губи чуварот на демократијата и гласот на обесправените. Прекарната работа е закана за слободното и професионално новинарство како предуслов на слободно и отворено општество.



Новинарите имаат клучна улога во име на јавноста да ја повикуваат власта на одговорност. Да поставуваат прашања на кои луѓето бараат одговори. Да ги истражуваат најтемните агли на нашите општества. Новинарството е јавно добро и потребно им е на сите, а нема новинарство ако новинарите работат во услови на несигурност, закани и страв.

**Тамара Чаусидис  
Скопје, 2014**



# ПРЕКАРИЈАТ – НОВА РАБОТНИЧКА КЛАСА ВО МАКЕДОНИЈА

Кристина Озимец

Не постојат прецизни податоци колкав процент од вработените во Македонија се, всушност, прекарни работници. Според некои извори (Државниот завод за статистика), станува збор за една четвртина од вкупно вработените. Меѓутоа, она за што не мора да се има точна статистика, односно, што се гледа со голо око, е фактот дека медиумската индустрија е „лидер“ во однос на прекарното вработување, па овој процент тука сигурно е значително повисок.

Големата цифра на прекарни работници, но и испразнетите државни фондови, ја натера Владата да размислува на кој начин може да се искористи овој уште „неискористен“ извор, па така во Македонија годинава се воведени измени на законите со кои за работниците кои работат со договор на дело или авторски договор работодавачот ќе мора да плаќа придонеси за пензиско и здравствено осигурување.

Собранието по скратена постапка ги донесе измените и дополнувањата на Законот за работните односи, Законот за придонеси од задолжително социјално осигурување, Законот за пензиското и инвалидското осигурување, како и дополнувањата на Законот за здравствено осигурување и Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност.

И додека трае дебатата дали овие измени ќе ја намалат или уште повеќе ќе ја засилат прекарната работа во Македонија, нови-

нарите-хонорарци, новинарите ангажирани со авторски договори, договори на определено време и цела палета начини на држење во подредена и условена положба, секојдневно се соочуваат со неподнослива леснотија на губењето работа. Извесно е дека таа леснотија и корпоративска неодговорност од страна на медиумите, со новите измени или без нив ќе продолжи, оставајќи драматични последици врз слободата и квалитетот на професијата.

Новинарката Фросина Лазаревска од македонската телевизија Телма на 42 години остана технолошки вишок. По тринаесетгодишна континуирана работа како дописничка од северо-источниот регион, каде што се опфатени општините Куманово, Старо Нагоричане, Липково, Крива Паланка, Ранковце и Кратово, таа доби одлука за прекин на соработката од новата управа на телевизијата. Веста за тоа дека веќе не е дел од овој медиум ја добила преку мејл, со заблагодарување за досегашната работа.

Случајот на Лазаревска по којзнае кој пат ја отсликува несигурноста на хонорарната работа во Македонија. Иако работела повеќе од деценија во медиумот, вели дека не била пензиско и социјално осигурана и во нејзината работна книшка нема заведено ниту еден ден работен стаж. Знаела колку е несигурен нејзиниот статус, но сето време се надевала дека кога-тогаш ќе добие статус на постојано вработен во телевизијата со сите бенефиции кои следуваат.

Лазаревска во својата изјава го илустрира вообичаениот однос на новинарот кон прашањето за своите права – за нив не се прашува.

- Што се однесува до договорот за работа, не знам точно и прецизно да ви кажам за каков договор станува збор, бидејќи до сега немам ништо потпишано. Претпоставувам дека постои документ врз основа на кој ме исплаќале, а хонорарот кој ми пристигаше беше врз основа на авторски права - раскажува Лазаревска.

Според неа, слично постапуваат и нејзините колеги, тие не знаат како всушност се ангажирани и се согласуваат на тоа.

Подготвеноста да се прифаќа без прашање, без обид да се избори за подобра позиција ја потврдува и нејзината колешка

Анета Блажевска. која ја загуби работата затоа што беше тужена од политичар. Таа од 2001 година работи како новинар водител во Радио-мрежата Канал 77, а од 2005 година е ангажирана со авторски договор и како дописник на „Утрински весник“ од Битола. Двата ангажмана ги загубила оваа година во период од два месеца и сега е невработена.

- Прифаќаме да не се прецизира сумата на хонорарот, туку се помируваме со плаќање на парче од по 100 до 200 денари. Потпишуваме договори во кои трошоците за работа, интернет, бензин, телефон, не ги бараме. Не бараме надомест за работа во празник или во недела и сè така во корист на работодавачот, но не и на новинарот - вели таа.

Токму преку ваквите договори и со користење на можностите што ги дава Законот за облигационите односи, како соработка за авторско дело, во медиумите се создаде армија од новинари кои се лажни хонорарци и, всушност, работат на црно. Само за илустрација,

**СПОРЕД ПОДАТОЦИТЕ НА СОВЕТОТ ЗА РАДИОДИФУЗИЈА ЗА 2012 ГОДИНА ЗА ЛОКАЛНИТЕ ТЕЛЕВИЗИИ, ОД ВКУПНИОТ БРОЈ АНГАЖИРАНИ НОВИНАРИ, 45 ПРОЦЕНТИ СЕ СО ХОНОРАРЕН СТАТУС.**

според податоците на Советот за радиодифузија за 2012 година за локалните телевизии, од вкупниот број ангажирани новинари, 45 проценти се со хонорарен статус.

Но, дописниците не се единствените кои се соочени со проблеми поради манипулирањето со можностите за хонорарна работа. Во слична ситуација се наоѓаат и нивните колеги во главниот град, каде што се наоѓаат повеќето медиуми во кои работат новинарите во Македонија. Всушност, една од професиите каде што последните години најмасовно се јавуваат хонорарните вработувања е новинарството (медиумите).

## НОВИНАРСТВОТО СТАНА ПРЕКАРНА ПРОФЕСИЈА

„Вработен си? Да, хонорарно.“ Оваа реченица стана секојдневие за голем број новинари кои се „вработуваат“ во медиумите. Но, иако тие се перципираат себеси како вработени поради тоа што работодавачот им ги дава истите обврски како и на редовно вработените, тие формално правно немаат работа. Договор за авторско дело, практикантски договор, договор на дело – сето ова се само дел од начините со кои работодавачите го заобиколуваат Законот за работни односи и ги оневозможуваат медиумските работници да ги користат бенефициите што тој им ги гарантира.

Па така, иако хонорарците работат по осум часа на ден од понеделник до петок, дежураат за викенди и празници и ги имаат истите работни обврски како редовно вработените во нивниот медиум, тие немаат здравствено и пензиско осигурување, загарантиран годишен одмор, денови за боледување, платена прекувремена работа, отказан рок во случај на отпуштање итн.

Новинарка во еден онлајн портал, која инсистира на анонимност, вели дека таа има исти обврски како вработените новинари, дури има и подолго работно време од некои вработени.

- Работам секој ден, некогаш и во недела, имам две недели одмор што работодавачот ми го дава на негова добра волја. Цел живот сум хонорарец, немам еден ден стаж, немам здравствени картони, а на лекар одам приватно. Договорот не е ист со она што се случува во реалноста, зашто времето што пишува дека го поминувам на работа е, всушност, една третина од она што навистина го поминувам. Вработувањето ми е целосно несигурно и свесна сум дека утре можат да ме избркаат од работа без да има каков било проблем - додава таа.

Друга новинарка од познат медиум пак, вели дека работи повеќе во споредба со редовно вработените во компанијата. „Тие се привилегирани, не мора да се трудат повеќе, затоа што се пријавени, а останатите дури мораат да ја завршуваат и работата што тие ја одбиваат, зашто тие имаат право и да одбијат задача, што не е случај со хонорарците.“

- Иако имам договор како фриленсер, што подразбира дека за одреден мој труд и одредени работни саати неделно ќе добивам соодветен надоместок од работодавачот, во реалноста е нешто сосема друго. Како новинар не смеам (читај: забрането ми е) да пишувам за друг медиум, мора да доаѓам на работа секој ден, како редовно вработен, да дежурам за празници и викенди и тоа до неодамна не ни беше платено во целост, а на пример, немам платен годишен одмор - вели таа.

**ССНМ - Повеќе од една четвртина (27 проценти) од професионалните новинари практично немаат ангажман или преживуваат „на парче“.**

Според истражувањето кое за Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници го направи агенцијата „М-проспект“ од Скопје, на репрезентативен примерок од 300 испитаници, повеќе од една четвртина (27 проценти) од професионалните

новинари практично немаат ангажман или преживуваат „на парче“. Не се во ништо подобра положба ниту оние со договор на дело, бидејќи времетраењето на договорот варира, а просекот на времетраењето на договорите е помалку од седум месеци.

## **НЕСИГУРНОСТА ЈА УБИВА ПРОФЕСИОНАЛНОСТА**

Несигурната работа не ги загрозува само основните работни права на новинарите туку навлегува и во нивните човекови права, пред сè во правото на професионалното извршување на обврските. Еден од „нупроизводите“ на прекарната работа е, на пример, неможност да се добие банкарски кредит. Во таа смисла, прекарните вработени се ставени во положба на граѓани од втор ред, луѓе за кои е речиси невозможно да купат автомобил или некоја друга поскапа стока, а за решавање на станбеното прашање и да не говориме.

Во таа смисла, тие се речиси принудени по секоја цена да го задржат она што го имаат, без оглед колку таа работа е слабо

платена и несигурна. На крајот од краиштата, работодавачите сè повеќе ги користат дупките во законот или отворено го кршат законот, па во последните години не е ни забележан конкурс за прием на новинар со неопределено работно време, така што новинарите се оставени без избор.

А за да се задржи и таквото работно место, неопходен е еден квалификатив – послушноста. Имено, медиумите во Македонија, чест на исклучоците, одамна се откажаа од својата основна функција – зачувување на јавниот интерес, работејќи за зачувување и остварување на интересите на сопствениците, кои најчесто се блиски до интересите на власта.

**МЕДИУМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА  
СЕ ОТКАЖАА ОД СВОЈАТА ОС-  
НОВНА ФУНКЦИЈА – ЗАЧУВУ-  
ВАЊЕ НА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС.**

Новинарите, значи, го сакале тоа или не, ставени се во позиција не само да не ги почитуваат основните професионални норми туку и отворено да ги кршат. Заклучокот е едноставен: не постои слобода на говорот без економска сигурност.

Државните органи, наместо да обезбедат амбиент за непречено дејствување на медиумите, тие посредно (а често и непосредно) ја овозможуваат оваа состојба. Трудовата инспекција речиси и не функционира, а судовите се бавни, неефикасни, некогаш и пристрасни. Конечно, договорите, ако воопшто и се потпишани, срочени се така што работникот нема никакви права, па станува беспредметно и судското разрешување на овие случаи. Македонија, меѓу другото, е можеби единствената земја во регионот каде што работата врз основа на договорите на одредено време е најдолга и речиси неограничена. Имено, иако Законот предвидува максимален период од 5 години за работа на определено време, менаџерите ја заобиколуваат оваа одредба со формално укинување на работното место и отворање друго каде што „броењето“ започнува од почеток, па така постојат колеги кои со децении работат без ниту еден ден работен стаж.

Кој тогаш ги штити нивните интереси? Никој! Синдикатот е немоќен во овие случаи, бидејќи неговата основна функција е да



ги штити и подобрува правата по врз основа на работен однос, а и да може да ги заштити прекарните работници, маневарскиот простор е мошне мал, затоа што, како што веќе рековме, договорите се такви какви што се. Не помагаат многу ниту апелите да не се потпишуваат штетни договори, затоа што на пазарот на трудот е премногу тешко да се пронајде дури и прекарно работно место, па новинарите неретко работат и без надомест или со огромно задоцнување на хонорарите, надевајќи се на некое „подобро утре“ и живеејќи според филозофијата дека е „подобро нешто, отколку ништо“.

Се' уште не е јасно што ќе донесат новите законски промени за задолжително плаќање на пензиските и здравствените придонеси. Она што е предвидливо е дека државата со овој потег ја призна немоќта преку институциите и сегашните механизми да го реши проблемот на лажните хонорарци. Ја призна и лошата финансиска состојба на фондовите за пензиско и здравствено осигурување, но истовремено го призна и постоењето на новата работничка класа во Македонија – прекаријатот.

## **ПРЕКАРНАТА РАБОТА Е ТРЕНД И ВО ДРУГИТЕ СЕКТОРИ**

Во земја во која речиси третина од населението е невработено и која според Меѓународната организација за труд има 53,7 проценти невработени млади, што ја прави лидер по младинска невработеност во светот, стана среќна околност да се има редовен месечен приход. Сè повеќе млади прифаќаат да работат без пензиско и здравствено осигување и голем дел од нив не ја препознаваат злоупотребата на своите работодавачи кои ги лишуваат од основните права на Законот за работни односи.

Кога се говори за прекаријатот, секако мора да се направи разлика помеѓу ваквите лажни хонорарци и оние кои одвреме навреме хонорарно работат на проекти или авторски дела и не се приморани од работодавачите да ги исполнуваат обврските како редовно вработените. Според познавачите, најголемиот број

работници кои спаѓаат во категоријата прекаријат работат во услови на преживување и постојана материјална несигурност. Освен лицата кои имаат обврски како да се редовно вработени, а работат врз база на авторски и хонорарни договори, во прекаријатот спаѓаат и оние лица кои имаат работен договор на определено работно време, како и оние лица кои се приморани да работат во сивата економија заради задржување на минималните примања.

Марија Башевска, магистар по европска економија и меѓународни финансии и авторка на студијата „Политиките на пазарот на труд и сиромаштијата во Македонија 2008-2013“ на Левичарското движење „Солидарност“, објаснува дека дел од прекаријатот се, всушност, сите оние лица кои работат, но се формално невработени, постојано менуваат работни места како резултат на договорите на определено работно време, живеат во постојана материјална несигурност, немаат

**БАШЕВСКА: ЗАКОНОДАВСТВОТО КОЕ ГИ РЕГУЛИРА РАБОТНИТЕ ОДНОСИ ВО НАШАТА ЗЕМЈА, ВСУШНОСТ, ВЛИЈАЕЛО НА РАСТ НА ПРЕКАРИЈАТОТ ПРЕКУ КОНТИНУИРАН ПРОЦЕС НА НАМАЛУВАЊЕ НА РАБОТНИЧКИТЕ ПРАВА ВО ИЗМИНАТИВЕ ГОДИНИ.**

годишен одмор, обезбедено здравствено и пензиско осигурување, немаат можност за никакво обезбедување на идна материјална сигурност, а воедно имаат и скратена можност за континуирано професионално надградување. Во Македонија најчесто

хонорарите не се доволни за да може едно лице да си дозволи редовно индивидуално плаќање на здравственото осигурување или пак, доброволното пензиско осигурување.

Таа нагласува дека законодавството кое ги регулира работните односи во нашата земја, всушност, влијаело на растот на прекаријатот преку континуиран процес на намалување на работничките права во изминативе години. Не постои точна статистика за тоа колку луѓе во земјата се дел од прекаријатот, но податоците од Агенцијата за вработување одат во насока на тоа дека бројката е над 100 илјади лица.

- Ако се следат податоците од Агенцијата за вработување кои се однесуваат на засновани работни односи на определено време и сезонски работи од 2008 до 2013 година, можеме да забележиме дека таа бројка во просек се движи околу 125.000 работници, но ова е само еден дел од прекаријатот во земјава. Доколку се види бројката на неформално вработените лица од Државниот завод за статистика за 2013 година, таа изнесува 152.805 лица или 22,5 проценти во вкупно вработените лица во земјата, но повторно тука не спаѓаат сите категории на лица кои се вбројуваат во прекаријат - вели Башевска.

И покрај отсуството на точна статистика, овој процент укажува на сериозна бројка на работници кои живеат лишени од секоја материјална и социјална сигурност и од сите бенефиции кои ги имаат редовно вработените лица. Едноставно се создава една цела нова класа на работници на која работодавачот може без никакви најави, обврски или процедури да им даде отказ во секое време.

Еден 32-годишен „хонорарец“ кој со кратки паузи работи веќе 14 години, од неговата 18-та година нема ниту еден ден работен стаж. Тој вели дека на последното работно место решил дека нема да прифаќа да го работи она што не се бара од него во договорот за работа. Иако и во моментот неговото вработување е неформално, вели дека сега, за разлика од порано, ги знае вообичаените игри и манипулации, па многу повнимателно проценува дали да ја прифати работата или не.

- Со моменталниот договор сум релативно заштитен, но со моето инсистирање да се почитуваат законите и претходните договори и одбивање да ги имам истите обврски и одговорности како редовно вработените, знам дека мојата иднина таму завршува со истекувањето на договорот - додава тој.

## Precariat – A New Working Class in Macedonia (summary)

According to certain sources (The State Statistical Office), about a quarter of the Macedonian employees belong to the precariat and this number is even higher when it comes to the media industry. Journalists are particularly subject to this type of employment, considering the fact that in order to keep their job, they are required a single qualification - obedience. Namely, the media in Macedonia, apart from a few exceptions, have given up on their fundamental role - the preservation of the public interest, and now only work towards maintaining and fulfilling the interest of the owners, who are most often very close to the interests of the government. This means that journalists, like it or not, are placed in a position of not only defying the basic professional norms, but also openly violating them. The conclusion is simple: there is no freedom of speech without economic security. On the other hand, the state organs not only refrain from taking any measures to provide an environment for uninterrupted work of the media, but they also indirectly (oftentimes even directly) support this situation.

# ХРВАТСКА: ПРЕКАРИЈАТ ПРЕД ПРЕКАРИЈАТОТ

Јасмина Поповиќ

Прекарната работа во хрватското новинарство влезе многу пред британскиот професор Гај Стендинг да го „измисли“ изразот прекаријат, именувајќи ја така новата и сè побројна класа на оние што во својот работен век се осудени на долготрајна, зависна, повремена или привремена работа, во целосна егзистенцијална и професионална несигурност, на работа на договори што траат одредено време, кои не даваат никакви права и заштита и кои можат да се раскинат без какви било последици за работодавачот.

Значи, пред професор Стендлинг да го именува сето тоа, свесен за промените во општеството што ги носи несигурната работа, кон крајот на 90-тите години од минатиот век пред хрватските новинари е фрлена коска која се викаше РДО договори.

РДО значи регистриран даночен обврзник (registrirani porezni obveznik - RPO), а новинарите кои

**РДО значи: ЗЕМИ ГО КОГА ТИ  
ТРЕБА, ПЛАТИ ГО КОЛКУ ШТО  
САКАШ, ОТПУСТИ ГО КОГА  
НЕМА ДА ТИ ТРЕБА ИЛИ НЕМА  
ДА ТЕ СЛУША.**

прифаќаат вакви договори, а прифаќаат - бидејќи на почетокот им се чинеше дека е тоа чекор до постојана работа, им е објаснето дека сè ќе биде исто, само што тие ќе си го водат своето книговодство, ќе добиваат бруто износ за својата работа, сами ќе плаќаат даноци

и придонеси и уште на крајот, ако паметно ги водат своите книги, ќе добијат голем поврат од данокот.

Бидејќи парите имаат особен мирис во традиционално потценетата професија како што е новинарството, на многумина им се допадна оваа идеја. Првите РДО-вци, манекените на овој тип работа, беа новинарските ѕвезди со, за вообичаените новинарски плати, огромни бруто износи и на сите, па и на најмладиот почетник во редакцијата, им се чинеше дека е тоа одличен модел. Ќе плаќаат минимални придонеси, ќе бараат поврат на данокот и на крајот ќе можат да заработат повеќе отколку да се на плата.

Во тој момент не ги перципираа лошите страни на ваквите договори, фактот дека работодавачот кон нив нема никакви обврски и дека договорот може да се раскине без последици, дека плаќањето минимални придонеси во иднина значи и битно помала пензија и дека синдикатите не можат да ја прошират својата заштита врз нив, бидејќи Законот за работни односи не ги признава како вистински вработени. Со време го сфатија ова, но претходно, на најлош можен начин – врз своја кожа, сфатија дека и банките ги третираат како граѓани од втор ред, бидејќи цела низа можности, од минус на тековната сметка до право на станбен кредит, се врзуваше со постојано работно место, односно со договор на неодредено време.

Гледајќи го бруто-износот се полакомија и некои од постојано вработените и прифатија своите договори на неодредено време да ги заменат за РДО договори, сметајќи дека така подобро ќе поминат. Тогаш, пред нешто повеќе од 15 години, работа во медиумите уште имаше, се формираа нови редакции и фактот дека тој РДО статус можеше да трае со години, многу од новинарите не ги мачеше премногу.

МН: Сè повеќе РДО договори, сè помалку вработени

Леснотијата со која овој тип договори беа прифатени меѓу новинарите беше делумно и последица на тоа што во редакциите беше вообичаена хонорарната работа. За секој што почнуваше беше нормално извесно време да хонорира во редакцијата. Разликата што предоцна ја уочија беше во тоа што во хонорарен статус

се поминуваше времето до вработувањето, а РДО статусот, за разлика од некогашните класични хонорарци и „паушалци“ (ним работодавачот им плаќаше придонеси и даноци за да им покаже дека во догледно време на нив смета како на постојано вработени), е третиран како крајна состојба. Постојаното вработување не се изведуваше од РДО статусот.

Што се однесува до работодавачите, тоа за нив беше идеален однос: не мораа да се малтретираат со синдикатите, со преговори, со права, со минат труд, платено боледување, прекувремена работа и викенди, отпремнини, годишни одмори и систематизации, плати, технолошки вишоци и судови, со сето она што во развиениот свет е нормално кога си вработен. РДО значеше: земи го кога ти треба, плати го колку што сакаш, отпушти го кога нема да ти треба или нема да те слуша.

**ПРВИТЕ РДО-ВЦИ БЕА НОВИНАРСКИТЕ СВЕЗДИ СО ОГРОМНИ БРУТО ИЗНОСИ И НА СИТЕ, ПА И НА НАЈМЛАДИОТ ПОЧЕТНИК ВО РЕДАКЦИЈАТА, ИМ СЕ ЧИНЕШЕ ДЕКА Е ТОА ОДЛИЧЕН МОДЕЛ.**

Напротив, постојано вработените им стануваа преголем финансиски тег и затоа, со тек на време, вработувањата во редакциите речиси целосно исчезнаа. Кога земаа нови луѓе, земаа исклучиво во обичен хонорарен или РДО статус и со тоа полека ја менуваа „крвната слика“ на редакциите. Бројот на РДО-вците растеше, а бројот на постојано вработените се намалуваше.

## **РДО КАКО ДИСЦИПЛИНСКА МЕРКА**

Денес постојат редакции, пред сè во медиумите во приватна сопственост, во кои бројот на РДО-вците е поголем отколку на постојано вработените, а во некои дури и челните луѓе на редакциите, главните уредници и нивните помошници, знаеја да бидат во РДО статус. Може само да се замисли колку е присутна уредувачката автономија и волјата да се заштитат новинарите кај

главниот уредник, кога и самиот е на договор што може да биде раскинат во секој момент.

РДО стана одлична дисциплинска мерка и за постојано вработените „кои секогаш нешто се бунат и бараат“, бидејќи пред очите постојано им беа оние „кои работат исто или повеќе за помалку пари“, а и за РДО-вците, кои мошне бргу сфатија дека обврските им се исти, а правата никакви и дека за секоја ситница или грешка можат да се најдат на улица, па во согласност со тоа и се однесуваа, не инсистирајќи премногу ниту на своите права, ниту на професионалните слободи.

**РДО стана одлична дисциплинска мерка и за постојано вработените „кои секогаш нешто се бунат и бараат“.**

Синдикатот на новинарите на Хрватска од почетокот ги предупредуваше новинарите за неприфатливоста на овој тип договори и работа, ги предупредуваше и владите и работодавачите, и државните инспекции за неприфатливоста, па и за незаконитоста на ваквиот однос, на опасноста што ја носи спротивставеноста на прекарните и постојано вработените и во професионален поглед (некој кој секој момент може да го изгуби договорот не е во позиција премногу да се повикува на професионалните права и стандарди), но новинарите во почетокот воопшто не го сфаќаа или не им беше гајле за проблемот.

Битката беше изгубена. Алармот се вклучи во моментот кога водството на една локална комерцијална телевизија донесе одлука новинарите, во склоп на своите работни обврски, да мораат да ги чистат просториите и санитарниот јазол, а ако не го прават тоа - можат да си заминат.

Новинарите се побунија, побараа заштита од синдикатот, синдикатот ја алармираше јавноста, и тогаш стигна писмо, потпишано со „група работници“, во кое се напаѓаат синдикатот и бунтовниците и се тврди дека тие со големо задоволство, кога ќе ги сработат своите прилози, малку и ќе зачистат.

По ова јавно писмо, стаса уште едно, пратено до синдикатот, во кое „групата“ се извинува и вели дека морале да го направат



тоа, бидејќи инаку немало да им бидат продолжени договорите. Стравот ја изеде храброста, колешката што ја обелодени целата приказна е исфрлена од редакцијата и препуштена на барање нова работа, со стигма на „синдикалка“, но бидејќи стануваше збор за локален и мал медиум, големите не се вознемирија особено, бидејќи им се чинеше дека тоа нема врска со нив.

## СТИГА КРИЗАТА, СТРАВОТ ЈА ИЗЕДЕ ХРАБРОСТА

А тогаш дојде кризата. Професорот Стендинг веќе го извести светот што е тоа прекаријат, терминот фати корени, а во Хрватска новинарите сфатија дека и самите станаа дел од новата, најранлива општествена класа, која нема никакви права.

Од почетокот на кризата во 2008 година, во Хрватска има 47 отсто помалку работни места и сега се нешто помалку од пет илјади. Тиражите на комерцијалните печатени медиуми се преполовија. Според податоците на Министерството за култура, во последните неколку години низ Заводот за вработување поминале околу две илјади новинари, а моментално на берзата на трудот се преку 700.

**СПОРЕД ПОДАТОЦИТЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА КУЛТУРА, ВО ПОСЛЕДНИТЕ НЕКОЛУК ГОДИНИ НИЗ ЗАВОДОТ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ ПОМИНАЛЕ ОКОЛУ ДВЕ ИЛЈАДИ НОВИНАРИ, А МОМЕНТАЛНО НА БЕРЗАТА НА ТРУДОТ СЕ ПРЕКУ 700.**

Колкумина со хонорарни договори за дело и РДО договори останаа без работни места, невозможно е да се каже. Тие се статистичка сива зона, бидејќи заминуваат и доаѓаат во зависност од понудите, не се пријавуваат на берзата, скитаат од една до друга редакција, се задржуваат кратко и често не се

ни платени за таа повремена и привремена работа.

Посреќните меѓу нив имаат некаква стабилност, бидејќи редакциите во меѓувреме станаа зависни од нивниот придонес, поставени се на места што се нужни за функционирање на производството и тоа донекаде ги штити.

Една од најголемите издавачки медиумски куќи дури и формираше своја агенција за да го избегне постојаното надмудрување со синдикатите и со државната инспекција околу тоа дали хонорарната работа е работа на црно и прикриен работен однос, и новинарите во РДО статус практично им ги изнајмуваше на своите редакции.

Во една фаза дури на повеќето РДО-вци им понудија работен однос, но под услов да не им ја зголемуваат платата за задолжителните придонеси, па повеќето одлучија да останат во РДО статусот, бидејќи со помали придонеси на рака сепак им останува повеќе. Во меѓувреме банките сфатија дека бројот на хонорарни работници е огромен, па им овозможија и минус и одредена кредитна способност, а во тоа предност имаа РДО-вците, бидејќи за нив се сметаше дека се постабилни и посигурни плаќачи од оние што се чисти хонорарци и кои работат од проект до проект.

Со кризата се појави уште една неправда. Извршителите не ги заобиколија ни новинарите. Но, додека постојано вработените кои паднаа во должничко ропство можеа да сметаат дека сепак ќе добиваат две третини од платата, бидејќи само една ќе им оди на отплата на долговите; невработените што имаа право на финансиска помош ќе го примаат целиот износ на заштитена сметка; оние што се снаоѓаа со хонорарна работа не можеа да сметаат ниту на денар. Сè што заработуваа преку жиро-сметка беше автоматски блокирано.

Дури неодамна Владата, по низа тажни човечки судбини што ги пренесоа медиумите, го уочи проблемот и реши на хонорарците да им остави дел од приходот што, сепак, до некаде им го олеснуваше животот. Од друга страна, упорноста на колешката од „Слободна Далмација“, која во РДО статус ја извршуваше функцијата на помошничка на главниот уредник и се реши да го тужи својот издавач поради незаконско преместување од едно на друго работно место, им даде надеж на РДО-вците. Судот пресуди дека се работи за прикриен работен однос, а не е третиран како таков, и одлучи во нејзина корист.

Преседанот е направен, но тоа не значи дека сега РДО-вците што остануваат без работа ќе ги окупираат судовите. И натаму главно се борат да ги задржат своите статуси, свесни дека на повидок нема подобрување.

Колку се самите ранливи и колку ги прават ранливи и постојано вработените, покажува и примерот на штрајкот во „Вечерњи лист“ од пред неколку години. Штрајкот е отпочнат за да се сочува колективниот договор, како темелен спогодбен акт помеѓу работниците и работодавачот. Во штрајк влезе мнозинството постојано вработени. Во услови на некогашните односи во редакциите, каде што постојано вработените беа мнозинство, а хонорарците малцинство, веќе и тој однос на сили беше доволен работниците и работодавачот да седнат на маса.

Во новите услови, постојано вработените беа во штрајк, а РДО-вците го правеа весникот. Некои од нив преку волја и со дискретна поддршка на штрајкувачите, други можеби во надеж дека, ако го одработат она што газдите го очекуваат, ќе заработат подобар статус во редакцијата, но сите под оптоварување и закана дека поддршката на работниците и синдикатот би можела да заврши со прекинување на нивните договори.

Епилог: „Вечерњи лист“ повеќе нема колективен договор, односите се уредени со Правилник, како едностран акт на работодавачот, РДО-вците се и натаму РДО-вци, а постојано вработените се сè помалку, како и во другите редакции.

## **И ДРЖАВАТА СЕ ПРАВИ ЛУДА**

Трендовите се значи јасни: работата на одредено време станува правило, а не исклучок, а луѓето што се наоѓаат во оваа положба – а тоа главно се младите, кои допрва влегуваат во светот на работењето, и постарите, кои во одреден момент станаа вишок во бесконечните реконструкции на медиумските куќи, но сè уште не исполнуваат услови за пензија или од неа не би можеле да

живеат – влегуваат во неуредени односи, во кои се препуштени на милост и немилост на сопствениците.

Министерството за култура, кое во Хрватска е задолжено за медиумите, донекаде го сфаќа проблемот, но никако да најде решенија. Одлучија, барем во актуелната постава на власта, да ја прифатат прекарната работа во медиумите како факт, но сè уште не се подготвени или не знаат да направат рамки со кои би им се олеснил животот на сите видови хонорарци во медиумите, со што секако би се овозможила и поквалитетна и понезависна работа, а со тоа и подобри медиуми.

**МИНИСТЕРСТВОТО ЗА КУЛТУРА,  
КОЕ ВО ХРВАТСКА Е ЗАДОЛЖЕНО  
ЗА МЕДИУМИТЕ, ДОНЕКАДЕ ГО  
СФАЌА ПРОБЛЕМОТ, НО НИКАКО  
ДА НАЈДЕ РЕШЕНИЈА.**

За Националниот колективен договор не сакаат да зборуваат (преговорите околу овој документ во Хрватска со прекини траат повеќе од една деценија, а од самиот почеток за работодавачите најспорен беше оној

дел во синдикалниот предлог што би ги регулирал правата на хонорарците), но затоа прилично сакаат да зборуваат за падот на квалитетот на новинарството, признавајќи дека егзистенцијалната и професионалната несигурност се една од поважните причини за уништувањето на професијата.

Меѓутоа, најавија дека медиумската стратегија наскоро ќе се најде на процена на јавноста, па тогаш ќе видиме дали ќе биде опфатена целата ситуација и дали има решенија. Со оглед на фактот дека на оваа Влада мандатот ѝ е при крај, искуството зборува дека следната ќе започне да ги „уочува проблемите“ од почеток.

Според мене, стратегијата би требало да осветли три клучни проблеми: транспарентност на сопственоста, професионална и егзистенцијална заштита на новинарите (а тоа значи јасен однос кон недопустливоста на прекарната работа и нејзината нерегуларност) и механизми за поддршка на медиумскиот плурализам и на независните медиуми.

Во овој момент ниту еден од овие проблеми не е квалитетно решен. Претседателот на државата уште пред две години вети

дека ќе свика седница на Советот за национална безбедност со една единствена тема: сопственоста во медиумите, но од тоа нема ништо. Бидејќи набргу тргнува изборната кампања, тешко може да се очекува дека Претседателот, кој оди на уште еден мандат, премногу ќе буричка по сопственичките структури.

Од друга страна, и новинарите што се вработени остануваат без колективни договори во медиумските куќи, нема Национален колективен договор што ќе ги постави минималните стандарди за сите новинари, а сето тоа донесува страв, несигурност и автоцензура. За оние што ќе се решат за самовработување или покренување на „задругарски медиумски проекти“, Министерството за култура и Советот за електронски медиуми обезбедуваат малку пари, што сигурно е подобро отколку ништо, но тоа е живуркање од проект до проект, со целосна неизвесност дали ќе има политичка волја или пари за следниот проект или следната година, па на таа несигурност паѓа уште еден обид на новинарите да им се обезбедат работни места на кои би можеле да работат независно од политичките и огласувачките притисоци.

И за крај, прекарната работа во новинарството е погубна исто толку колку што стана вообичаена, а тоа значи – многу. Стана нормално во редакциите, дури и во оние што имаат синдикални организации, да работат сè повеќе новинари без заштита, бидејќи оние што не се во работен однос, синдикатите тешко можат да ги заштитат, дури и кога се работи за сериозна повреда на работните права.

Таа незаштитеност произведува преголема зависност од желбите и интересите на сопствениците на медиумите, а тие, како што знаеме, не се секогаш во интерес на јавноста. Во целава лоша ситуација, добрата вест е дека РДО-вците стануваат свесни за својата бројност и покажуваат желба да се вклучат во новинарските организации и да се борат за своите права. Лошата вест е што тоа е многу бавен процес, на кој работодавачите гледаат попреку, со што стравот останува доминантна состојка на секоја хонорарна работа во медиумите.

Затоа на државата ѝ останува конечно да направи измени во легислативата и да ја заштити оваа нова форма на труд, за да го спаси од целосно тонење она малку што остана од дигнитетот во професијата. Имено, правата, без оглед на формата на работа, не би смееле да бидат селективни, како што е тоа денес случај, а работникот – било да е во медиумите или некаде на друго место – не би смеел да биде изложен на самоволието на работодавачот, дури ни кога економската криза ќе стане изговор за сè полабавите форми на вработување.

Упатствата што ги издаде Европската комисија зборуваат дека прекарната работа ги зголемува сиромаштијата и социјалните тензии и дека треба да се избегнува. Европа очигледно го потроши овој модел и виде дека не е толку ефикасен како што се чинеше. Тоа важи и за прекарната работа во медиумите, кои плус имаат и посебна општествена улога. Затоа во ЕУ многу медиумски куќи сакаат да се вратат кон класичните редакции во кои работат постојано вработени, наместо оние што се невидливи, изнајмувани на час или ден. Во Хрватска, за жал, власта остана gluva на овие насоки и со Законот за работни односи ја засили несигурноста на работниците воведувајќи агенциска работа, односно изнајмување работници, како еден од пожелните модели. Нема сомнение дека медиумските работодавачи ќе се израдуваат на ова решение.

## Croatia: Precariat before the Precariat (summary)

Precarity appeared in Croatian journalism long before the British professor Guy Standing “invented” the term precariat. This occurred by means of the so-called RPO contract, which made it possible for journalists to get the gross amount of salary along with the obligation to regulate the tax duties and benefits for pension and social security. This was the ideal relationship for the employers: they were spared the drudgery of the unions, negotiations, rights, years of service, paid sick-leaves, overtime work and weekend work, severances, annual holidays, systematizations, salaries, redundancies and courts, and all the other things which normally associated with employment in the developed world. RPO meant: you hire them when you need them, pay as much as you want for them, fire them when you don't need them, or when they stop listening to you. In fact, the permanently employed workforce were becoming too much of a financial burden, so with time the employment of editorial staff virtually disappeared. When they recruited new people they exclusively hired them in a regular freelance or RPO status and thus slowly changed the structure of the editorial offices. Today there are editorial offices, above all, in the media in private ownership, in which the number of RPO employees is higher than that of permanent employees, and even some of the leading people in the offices, the editors-in-chief and their assistants have a RPO status. One can only imagine to what extent an editor-in-chief could be autonomous and willing to protect the journalists, when even him/herself is under a contract which can be terminated at any given moment.

# БОСНА: ПРЕКАРИЈАТ РОДЕН ВО ВОЈНАТА

Борка Рудиќ

Новинарот од Сараево Елдин Хаџовиќ (34) е еден од ретките новинари во Босна и Херцеговина што јавно зборува за својата прекарна работа и за 14-те години „доброволно“ прифаќање работа без постојан договор, за несигурноста и за понижувачкото и неизвесно чекање на заработените пари: „Во 'Дани' влегов без воопшто да размислувам за тоа како за класично вработување

**НАЈНИСКАТА ПЛАТА ВО ФЕДЕРАЦИЈАТА БИХ Е МОМЕНТАЛНО 180 ЕВРА НЕТО И НА НЕА ПОВЕЌЕТО РАБОТОДАВАЧИ ВО ПРИВАТНИТЕ МЕДИУМИ ПОТПИШУВААТ ДОГОВОРИ СО ВРАБОТЕНИТЕ И НА ТОЈ ИЗНОС ПЛАЌААТ ДАНОЦИ И ПРИДОНЕСИ, ДОДЕКА ОСТАТОКОТ ОД (УСНО) ДОГОВОРЕНАТА ПЛАТА СЕ ИСПЛАТУВА КАКО „КЕШ“ И ГЛАВНО БЕЗ НИКАКВА ПИСМЕНА ТРАГА.**

од 9 до 17 часот, што секогаш ме ужасуваше. Мене ми беше важно пишувањето, а во 'Дани' го остварив она што го мечтаев уште како дете – да живеам нормално исклучиво од пишување. Здравствено и пензиско осигурување ми звучеа супер, но не инсистирав

на тоа. Навистина, некогашниот сопственик на 'Дани' три пати одби да ме пријави, правдајќи се со недостиг на пари (што беше и главен аргумент поради кој поголемиот дел прифаќаа да работат непријавени или на минималец), но исто така е вистина и дека кога работодавачот, присилен со закон, конечно ми понуди формален



работен однос – јас ја одбив таа можност. Едноставно, ми се гадеше помислата да бидам пријавен на минималец, во моментот кога извршувам одговорна работа и на неа нормално поминувам 15-16 часови дневно (а понекогаш и повеќе, знаев да преспијам во редакцијата, како и другите колеги), не сметајќи ја теренската работа, која е составен, ако не и најважен дел од новинарската професија“.

Во професионалната и егзистенцијална несигурност во магазинот „Дани“, новинарот Хаџовиќ помина цели седум години, сè до продажбата на весникот, кога останува без никаква работа: договорот што го имаше, не го обврзуваше сопственикот на ништо, дури ни на тоа да ги информира Хаџовиќ и останатите новинари за своите намери да го продаде неделникот на компанијата МИМС од Сараево, во сопственост на Мујо и Хилмо Селимовиќ, познати како издавачи на дневниот весник „Ослобођење“; главна дејност на оваа компанија е прехранбената индустрија, вклучувајќи го и производството на пиво.

Буквално, едно попладне, на редакциски состанок, новинарите дознаа дека магазинот „Дани“ е продаден (сосе новинарите во него), а веќе следното утро новиот сопственик ги понуди своите услови и нови договори. Хаџовиќ и еден број негови колеги не ја прифатија соработката со новиот сопственик, па така, преку ноќ, десетина најпознати новинари во БиХ се најдоа на улица...

Еден дел од нив имаше малку заведен стаж (на минимална плата), а другиот – беа класични жртви на договорот без плаќање даноци и придонеси, годините на посветена и тешка новинарска

**Синдикатот на графичари, издавачи и медиумски работници на ФЕДЕРАЦИЈАТА БиХ проценува дека повеќе од 60 проценти од вработените во медиумите се соочени со еден или со повеќе облици на кршење на работните права, преку различни видови договори што ги потпишуваат со работодавачите. Синдикатот на РЕПУБЛИКА СРПСКА, во анкета спроведена пред пет години, утврди дека во овој ентитет работат околу 300 новинари „на црно“.**

работа буквално ги „пушти низ вода“, односно му ги подари на бившиот сопственик – миленик на меѓународната заедница, која штедро ја плаќаше уредувачката независност на „Дани“, без каков било увид во вистинската положба на новинарите и другите вработени.

Примерот на новинарот на овој магазин, за жал, не е најдрастичниот, ниту е единствен пример на прекаријат во Босна и Херцеговина, со чии последици новинарите секојдневно и брутално се соочуваат – кога им треба помош од лекар, кога се обидуваат да отидат во заслужена пензија, кога ќе се промени сопственикот или кога медиумот финансиски ќе пропадне.

Дури тогаш новинарите сфаќаат дека тие, всушност, биле (и сè уште се) како и секоја друга „стока“ што ја поседува сопственикот, заработувајќи на неа со минимум трошоци, диктирајќи ги условите на работа и уредувачката политика, а може и да ја продаде кога повеќе нема да му носи доволно профит. Без постојани договори за работа и без заведен работен стаж и социјално-здравствена заштита, со години, па и со децении, работат стотици новинари и медиумски работници во БиХ, и тоа во медиуми со најразлична сопственичка структура: од јавните медиумски сервиси, преку комерцијалните приватни медиуми во сопственост на босанските граѓани, до странските медиуми со редакции или само со дописници во оваа држава.

Тоа е болест што пушти длабоки корења, а за неа ретко се зборува јавно, со неа никој не се занимава компетентно, ниту систематски, а многумина дури не сметаат дека таа е особено опасна за новинарската професија и за самите новинари-поединци.

Некако се наметна ставот, широкоградо прифатен од менаџментот, сопственичките структури и од еден број новинари, дека новинарството е „флексибилна професија“, па затоа на новинарите, уредниците, помошниот персонал... не им ни требаат договори, можат да бидат платени и потплатени, не смеат да се разболат и, буквално, кога било да одат во пензија!?

Кон ова придонесе и фактот дека во БиХ, како и во повеќето други земји, во новинарството се влегуваше преку хонорарниот

статус – работа на договор со ограничено времетраење, што главно завршуваше со постојано вработување. Но, таквата практика е прекината со избувнувањето на воените судири во БиХ, па „договорната“ работа (со различни модели на писмени и усни спогодби/договори помеѓу новинарите и работодавачите) стана, всушност, легитимен, вообичаен и речиси единствен начин на ангажирање новинари во сè поголем број медиуми.

Исто така, поради воените околности, голем број предвоени новинари ја напуштија државата, некои беа протерани од редакциите во кои работеа (подоцна и од градовите во кои живеела), па дојде до генерациска смена во медиумските куќи, при што се наметнаа и нови, ригорозни и несигурни работни услови.

Во наметнувањето на прикриениот работен статус на новинарите во БиХ интересна улога имаше и меѓународната заедница, и тоа на два начина: (1) со отворање медиуми под покровителство на меѓународните организации, како што беше радиото на ОБСЕ

**Новиот XXI век БиХ го дочека со преку 300 медиуми на 3,5 милиони жители, што претставува рекорден број медиуми во однос на големината на земјата и бројот на жителите во Европа.**

FERN, каде што првпат се појавија договори за високи плати, но без никаква обврска на работодавачот во поглед на плаќање даноци и придонеси, како и (2) со вложувањето значајни средства за отворање нови и независни медиуми, со кои се сакаше да се придонесе кон медиумскиот плурализам, разноликоста на информациите и мислењата, како и кон намалувањето на воените, меѓунационалните и останатите тензии. Со невидена брзина се отвораа нови медиуми, а со нив растеа можностите за подобро платен работен ангажман на новинарите; тие редум ги напуштаа јавните (тогаш државни) медиуми, прифаќаа договори кои со ништо не ги обврзуваа работодавачите, а целиот процес се одвиваше без каква било контрола над законитоста на тие вработувања и почитувањето на работните и социјални права на медиумските работници, од страна на донаторите и локалната власт.

Паралелно со ова, многу странски медиуми, во текот на војната и непосредно по нејзиното завршување, отвораа свои редакции и/или дописништва во БиХ и вработуваа новинари по истиот принцип – договори со, за босанско-херцеговски услови, големи плати, но без плаќање на пензиските и здравствените придонеси и задолжителните даноци кон државата. Обврските за плаќање на државните давачки и сопственото здравствено и пензиско осигурување ги презедоа самите новинари, но, како што се очекуваше, тоа не го правеа.

Навистина, во воениот и поствоениот период ниту домашното законодавство не содржеше одредби со кои би се регулирала работата на ваквите медиуми во БиХ, но сеедно – интересен е фактот дека тие применуваа едни критериуми кон вработените во своите држави, а сосема други во БиХ. Затоа со право може да се тврди дека и меѓународната заедница (покрај домашните медиумски могули и самите новинари, материјално и морално исцрпени од новинарството во тешките воени услови) придонесе кон создавањето опкружување во кое прекаријатното работно место стана вообичаена работа во медиумите при „вработување“ на новинарите.

## **ЗАКОНСКАТА РАМКА И НЕЈЗИНАТА ПРИМЕНА**

И сето тоа се случуваше паралелно со создавањето на новата законска рамка за работа на медиумите и новинарите. БиХ, како млада држава, ги прифати повеќето меѓународни конвенции за заштита на работните и социјалните права на работниците, вклучувајќи ги медиумските трудбеници, ги вгради во постојните и донесе нови закони.

Областа на работните права и нивната заштита, на тој начин, е регулирана со сет од девет различни закони и правни акти, кои функционираат во два ентитета – Федерацијата БиХ и Република Српска, како и во Дистриктот Брчко. Социјалните и работните права, како и човечкото достоинство на медиумските работници се заштитени и со уставите на различните нивоа на власта во БиХ,

а БиХ беше и меѓу првите држави настанати од бивша Југославија што ратификуваше многу европски конвенции, како конвенции на ОН за заштита на економските, социјалните и културните права.

Ваквата посветеност на социјалните и работните права своевременно наиде на одобрување и честитки од страна на Меѓународната организација на трудот (МОТ). Сепак, во еден од своите извештаи, МОТ констатира дека во БиХ постојат „субјективни и објективни околности, неповоли за доследна примена на меѓународните стандарди“. Во тие отежнувачки „објективни фактори“ за недоследна примена на меѓународните конвенции и постојните закони од трудово-правната област, МОТ ја наведува „уставната рамка“ која на Владата на државно ниво ѝ дава ограничени овластувања и одговорност, што резултира со неусогласеност на имплементацијата на законите и политиката, односно на надлежностите на помалите административни единици (ентитети, дистрикти или кантони).

Токму оваа законска разгранетост и раситнетост во поглед на примената на законите и меѓународните конвенции, преклопувањето или недостигот на надлежности во примената на легалната рамка за работа на медиумските работници, придонесе за воспоставување мошне различни договорни односи во медиумите, во чии рамки е мошне тешко да се утврдат поединечните појавни облици на кршење на основните работни права и на темелните слободи, влучувајќи ја тука и прекарната работа.

**Во БиХ постојат 14 различни влади (државна, ентитетски, кантонални и Владата на Дистриктот) и, согласно на ова, 14 министерства за труд и социјална политика.**

„Правата што најчесто се кршат кај медиумските работници се однесуваат на исплатата на платите, должината на работното време и севкупните услови за работа. Работодавачите се склони да ја исцрпуваат работната сила за да осигураат што поголема материјална корист, притоа не почитувајќи ги темелните права на работниците што им се загарантирани со Законот за работ-

ни односи. На овој начин работодавачите не ги оштетуваат само работниците, туку и јавните буџети“, наведува Санела Хоџиќ во својата публикација „Работните односи и медиумите во БиХ“.

Иако Законот за работни односи е целосно јасен кога станува збор за вработувањето на медиумските работници и на одредено, и на неодредено време, и со договор во пишана форма, еден од поизразените проблеми за новинарите се различните нетипични работни аранжмани, кои се однесуваат на вработување со договор на дело, лажни привремени договори за работа и непријавено вработување.

Според зборовите на испитаниците во истражувањето, спроведено за потребите на веќе споменатата публикација „Работните односи и медиумите во БиХ“, статусот што е регулиран со договор за привремени или повремени работи често ги надминува законски дозволените 90 дена и може да биде продолжуван со години. Практиката на вршење притисок врз новинарите да работат хонорарно и без постојан договор, иако, всушност, извршуваат постојани работни задачи, е стратегија што работодавачите често ја употребуваат поради избегнување на плаќање придонеси и социјално осигурување.

**Во периодот на војната и непосредно по нејзиното завршување, просечната старост на медиумските работници во БиХ изнесувала 24 години. Со младите новинари беше полесно да се „пеговара“ и да се натераат на потпишување договори без обврски работодавачот да плаќа придонеси и даноци.**

Први „жртви“ на неповолните договори се младите новинари, но и оние со завидно работно искуство – новинари пред пензија и оние што не успеале да се приспособат кон новите барања на медиумските технологии, како и новинарки и други жени ангажирани во медиумската индустрија. За време на вработувањето, особено ако се во прашање млади жени, работодавачите поставуваат прашања за плановите на жените околу раѓањето, семејната состојба, како и за нивните планови во врска со стапувањето во брак. Забележен

е тренд жените почесто од мажите да се вработуваат на одредено време, па со заминување на породилно отсуство, главно ги губат и тие несигурни договори, како и самата работа. Работодавачите на овој начин го избегнуваат вработувањето на жените што би можеле да го користат правото на породилно отсуство и на најгруб начин неказнето ги кршат законите.

Особен проблем е трендот на вработување на медиумските работници на половина работно време, а тие, всушност, работат полно работно време. Сè поголем е бројот на вработени што работат на одредено работно време, а чиј законски рок на траење е само две години. Меѓутоа многу медиумски работници на овој начин работат и до десет години. Целта на работодавачите е да ги намалат износите за придонесите што се уплаќаат според формално признаеното работно време. Од друга страна, работниците остваруваат помал пензиски стаж, па така треба да работат двојно повеќе за да го остварат правото на полна пензија.

Во последните десетина години, се воспостави практика на потпишување договори на минимален личен доход – таканаречен „минималец“ (тој во БиХ е околу 180 евра нето), на кој работодавачот е обврзан да плаќа придонеси и даноци, а останатиот дел од платата се исплаќа „во готово“, на рака на новинарот и најчесто без каква било пишана трага, некои новинари добиваат бонови за купување во маркетите со кои работодавачот има маркетиншки договори за рекламирање преку медиумот, додека многумина не го добиваат договорениот втор дел од платата поради наводниот недостиг на пари.

## **НАМАЛУВАЊЕ НА СОЦИЈАЛНИТЕ ПРАВА ПОД ПОКРОВИТЕЛСТВО НА ЗАКОНОТ**

Обезбедувањето на социјалната сигурност на новинарите е во директна врска со карактерот на договорот што го потпишуваат со работодавачите, како и со генерално присутното непочитување на правата што произлегуваат од работниот однос. Неуплатувањето на придонесите, што е основа на спогодбениот и прикриениот работен однос во медиумите во БиХ, директно влијае на неможноста за остварување здравствена заштита, како и за примање надомест врз основа на невработеност, доколку новинарот остане без работа не по негова вина.

Од сосема неразбирливи причини, во текот на 2000 година е изменет Законот за работни односи на Федерацијата БиХ, при што се избришани одредбите за правото на вработениот на социјално осигурување, здравствена заштита и останатите сегменти од социјалната сигурност на работникот.

Владата на Федерацијата ова го правдаше со „регулирање на овие прашања со други закони и прописи од областа на социјалната заштита“. За жал, со овие измени само е создаден простор за натамошно редуцирање на правата на новинарите и воопшто на медиумските работници од страна на работодавачите, како и ставање на новинарите од Федерацијата во нерамноправна и дискриминирачка положба во однос на новинарите од другите делови на БиХ. Бидејќи законите за работни односи на Република Српска и на Дистриктот Брчко ја регулираат обврската за пријавување на вработениот на здравствено, пензиско и инвалидско осигурување, како и на осигурување од несреќа на работа, измените во федералниот закон додатно ги раслоија работниците во БиХ, вклучувајќи ги и работниците во медиумската индустрија.

Затоа во Федерацијата БиХ, повеќе отколку во другите делови на БиХ, е изразена практиката на работа без каков било договор, така што се случува одреден број луѓе да прифаќаат да работат во



медиумската индустрија дури само врз основа на устен „договор“ со работодавачот.

Не се ретки ни случаите, вработениот да не се сеќава дали воопшто потпишал каков било договор со работодавачот, бидејќи никогаш не го добил својот примерок, па затоа и не знае што содржи тој договор, односно какви му се правата и обврските. Поради стравот од губење на работата, најчесто не се ни осмелува да праша за овој документ.

За жал, и покрај дејствувањето на инспекциската работа (не секогаш ефективна и благовремена, но сепак присутна), како и

**ПРАВНИОТ ТИМ НА ЛИНИЈАТА ЗА ПОМОШ НА НОВИНАРИТЕ ВО ПОСЛЕДНИТЕ ЧЕТИРИ ГОДИНИ ВОДЕШЕ 18 СУДСКИ СПОРОВИ ЗА ЗАШТИТА НА РАБОТНИТЕ ПРАВА НА НОВИНАРИТЕ НА КОИ НЕЗАКОНСКИ ИМ СЕ СКРАТЕНИ ПРИМАЊАТА ПРЕДВИДЕНИ СО ДОГОВОРОТ, ЗАПРЕНА ИМ Е ИСПЛАТАТА НА ХОНОРАРИТЕ ИЛИ ПАК, НЕЗАКОНСКИ СЕ ОТПУШТЕНИ.**

на медиумскиот синдикат и Линијата за помош на новинарите, борбата за заштита на работните и социјалните права на медиумските работници не ги дава саканите резултати во поглед на нивната заштита, бидејќи новинарите се плашат од губење на работното место, ако го пријават работодавачот или се пожалат на незаконитиот и понижувачки третман.

Во БиХ казнената политика е исклучително блага, така што бројни работодавачи го сметаат плаќањето казни за многу помал издатак од пријавувањето работници и плаќањето придонеси за вработените.

## **ПРЕМАЛКУ ПЛАТЕНИ, БЕЗ МОЖНОСТ ЗА ПРЕГОВАРАЊЕ СО РАБОТОДАВАЧОТ**

Дополнителна тежина на положбата на сите новинари – и на оние со постојани договори и на оние со прикриен работен однос – претставува и непостоењето на единствен колективен договор за медиумските работници на ниво на држава, како и тоа

дека на различни начини е регулирана висината на примањата и хонорарите на новинарите.

Во БиХ, всушност, не се ни знае која е основната вредност на новинарската работа, па потценетото плаќање на новинарите стана вообичаено, без оглед дали се тие во „полн“ работен однос или прифатиле да работат на договор без клаузула за плаќање даноци и придонеси од страна на работодавачите.

Јасни договори со прецизно дефинирани обврски и работно време (во согласност со Законот за работни односи) имаат вработените во јавните сервиси, во извесен број општински и кантонални јавни радио и ТВ станици, како и во одреден број приватни медиуми. Наспроти ова, и во јавните медиуми постои цела армија дописници, која работи десет и повеќе години со „договор“ на одредено време, со бедни хонорари од 2,5 евра за новинска вест или десет евра за сложен новински извештај!? Неретко се случува од своите хонорари да не можат да ги покријат ни трошоците на превозот до местото на настанот, а неодамна дописникот на БХ Радио 1 од Мостар Нермин Бисе остана без работа само затоа што на својот фејсбук профил го напиша својот став за програмата на БХРТ.

Во Република Српска е потпишан гранков колективен договор за медиумските и графичките работници, а во Федерација БиХ сè уште не е. Споменатиот гранков договор во РС ги дефинира обврските на работодавачот во однос на исплаќањето плати, превоз до работа и уплаќањето на здравственото и пензиското осигурување. Со овие договори не се опфатени медиумските работници со договор на одредено време, но треба да се знае дека дури и кога ќе се потпишат колективните договори, тие ги обврзуваат само работодавачите што се членови на здружението или асоцијацијата на работодавачи, а повеќето сопственици на медиуми во двата ентитета на БиХ тоа не се.

Навистина, ресорните министерства и во ФБиХ и во РС имаат овластувања, по потпишувањето на колективниот договор, да ги префрлат неговите обврски на други правни лица, ако е тоа во нивни интерес, но тоа, сепак, не е толку честа практика.

Секако треба да се спомене дека преговарањето на ниво на одделни медиуми, односно локалното преговарање ја слаби позицијата на вработените и оди исклучиво во полза на работодавачите.

## **ЗАШТИТНИЦИТЕ НА ПРАВАТА НА ДРУГИТЕ ГИ ПРИФАКААТ СОПСТВЕНИТЕ ПОНИЖУВАЊА**

Новинарството е дејност со нагласена потреба за професионална самостојност и финансиска независност. Од сето понапред кажано може да се заклучи дека ниту едното, ниту другото денес не се осигурани во БиХ.

Правниот систем на оваа држава не само што не е секогаш подготвен да ја пружи соодветната заштита на новинарите и да им гарантира политичка независност и слобода и сигурни и достоинствени работни услови, туку не е способен понекогаш да ја гарантира ниту физичката сигурност на оние новинари што ќе се осмелат да се конфронтираат со својот работодавач, со владејачките структури или со нив поврзаните моќни лобија.

Новинарите се често изложени на различни притисоци, а незавидната финансиска ситуација и зависноста ги доведуваат во позиција на целосна потчинетост, на служење на моќните политички и други центри, најчесто на штета на професионалноста и непристрасноста.

Поделеноста на босанскохерцеговското општество, меѓунационалните поделби и острастеноста, особено во изминативе години, верноста кон политичките и етничките центри на моќ, парцијалните и често нејасни до крај цели на моќните поединци и групи во рамките на медиумската заедница се фактори што пресудно влијаат врз неизвесната судбина и на новинарите и на медиумите и ги претвораат во „нечии препознатливи играчи“.

Секој обид за слободно размислување, непристрасно информирање, критика на сметка на моќен политичар или друг поединец, работодавач и слично се завршува погубно, со доведување на поединецот или на целиот медиум на просјачки стап или на столб

на срамот. Јавниот интерес и борбата за негово добро се речиси трајно изгубени и тоа можеби најдобро се гледа во борбата за и против новинарите и медиумските куќи.

Работодавачите и со нив поврзаните политички, етнички, верски и економски лобија, помогнати од јавните службеници, надлежни за спроведување на законите во врска со работно-правната заштита на медиумските работници од една страна, и економската криза која ги тресе и бх-медиумите во последните три-четири години, од друга, придонесуваа за отапувањето на острицата на самите новинари во борбата за сопствените права, како и за интензивното зголемување на бројот на оние што ги прифаќаат сите услови на работодавачите – работа со договор или без него, мизерни плати и бонови за купување храна во маркетите, чекање хонорар по година и повеќе...

Борците за правата на сите обесправени, поединци што своите новинарски кариери ги посветија на пишувањето за обесправените текстилни работници, вработените во дрвната индустрија или во железницата, оние кои испишаа страници и страници од весниците за работниците кои работат по 12 часови дневно, 20 дена непрекинато, во трговските центри, просто занемеа пред кршењето на сопствените права и сосема неочекувано се согласија на понижувања за кои и самите пишуваа како за нешто што ниту еден работник не би смеел да го прифати.

И не се случи тоа преку ноќ – сите системски работеа на тоа во последните две децении: законодавните и извршните власти, политичарите, националните водачи, работодавачите и самите новинари. Критериумот на национална и политичка подобност, засилен со постојаната борба за егзистенција, доведе до целосно разединета и ослабена медиумска заедница, до загуба на силата на работниците и меѓупрофесионалната солидарност, новинарските стандарди се подредија на етничките и политичките интереси на сопствениците и директорите, а човечкото достоинство и ангажман во најголемиот број случаи се протераа од новинарската професија.

## **Bosnia and Herzegovina: A Precariat born in a War (summary)**

A general opinion was imposed in Bosnia and Herzegovina, which was generously accepted by both the management and the ownership structures in the media, as well as a certain number of journalists, that journalism is a “flexible profession” and hence the journalists, editors, accompanying personnel... do not need contracts, they can be paid and underpaid, they may not get sick and literally, may not ever retire?! With the eruption of the military conflicts in Bosnia and Herzegovina, the “contract” work (based on various models of written and oral contracts/agreements between the journalists and employers) has become, in fact, a legitimate, regular and virtually the only type of engagement of journalists in a growing number of media.

The international community also had its role to play in the imposing of the covered-up employment status of journalists in Bosnia and Herzegovina, and in two ways: by opening media under the auspices of international organizations where contracts for high salaries, yet without any obligations of the employers when it comes to paying taxes and benefits, occurred for the first time; as well as with the investment of significant funds in order to open new an independent media aimed at contributing to the media pluralism, yet without taking into account the implementation of labour rights.

The legal chaos also contributes to this, since in B&H there are 14 different governments (state-level, entity-level, canton-level and the Government of the Brčko District), and correspondingly, 14 Ministries of Labour and Social Policy, so that there is no harmonization of the rules of play and it is easy to manipulate the employees.

# Црна Гора: Аутсорсинг – нов облик на експлоатација на вработените

Маријана Чамовиќ

Изнајмување на новинарите или аутсорсинг (outsourcing) е најновиот тренд во Црна Гора, со којшто работата на новинарите конечно во целост ќе се обесмисли. Вработените се изнајмуваат за да се избегне постојаниот работен ангажман и кон тоа се прибегнува во сите сектори, па ни медиумите не се заобиколени.

Новинар, кој со години работел за ист медиум и бил во работен однос на одредено време, сега доаѓа на истото работно место, но како ангажиран од агенцијата за отстапување на работници, бидејќи неговиот работодавач не сакал, ни по 24 месеци работа на одредено, да му даде договор на неодредено време и да му обезбеди сигурност. Бидејќи и натаму му е потребен на истото работно место, го упатува во агенцијата, со која новинарот потпишува договор за работа (исто така на одредено време) и агенцијата, сега како негов работодавач, го отстапува на медиумот и тој продолжува да ја работи својата работа.

Тоа е злоупотреба на Законот за работни односи, кој, преку измените од 2011 година, овозможи формирање агенции за отстапување на работници, но и ги ограничи работодавачите да не можат со исти вработени да засновуваат договори на одредено време подолго од 24 месеци.

Оваа одредба израдува илјадници црногорски работници што работеа и по една деценија на одредено време и кои помислија

дека нивната агонија заврши, но проблемот настана кога претставниците на работодавачите излегоа со толкување дека тие 24 месеци допрва треба да се одработат и дека претходниот период не се смета. По две години, во декември 2013, работодавачите што не сакаа да засноваат работен однос за неодредено време се досетија на аутсорсингот, како единствена можност да ги држат луѓето, што, всушност, ги рентаат, во робовски однос.

Државата ја дозволи оваа злоупотреба на законот и воопшто не реагира, иако аутсорсингот беше замислен како и секаде во светот – на тој начин да се доаѓа до кадри што непредвидено и итно им се потребни на одредени фирми, а не тие да ја извршуваат работата како да се постојано вработени.

Во Црна Гора дури постојат и медиуми кои на своите вработени или на оние што сакаат тоа да станат отворено им зборуваат дека „политиката на куќата“ се противи на директното вработување и дека единственовозможен работен ангажман е оној со посредство на агенција. Наводно, постојаниот работен однос е „надминат облик на вработување“, а аутсорсингот им звучи европски и тие, едноставно, не сакаат да разберат, за колкаво понижување на работниците, всушност, станува збор.

И сега има редакции во кои наемна работна сила го уредува, пишува, прави прелом и го лекторира комплетниот весник. „Закупуваат“ луѓе за работни места што се основни во секоја систематизација на работни задачи, но редакциите не сакаат самите да вработат луѓе, иако е незамисливо редакцијата воопшто да постои без нив. Понижување и деградирање за професијата, која и пред оваа појава беше на ниски гранки. Тоа е обликот на вработување што се применува во приватните медиуми.

Медиумските работници кои работат во такви услови не можат синдикално да се организираат во рамките на дејноста со која се занимаваат, да бараат подобри услови за работа или да испорачаат какво било барање до менаџментот на медиумот, бидејќи за сите прашања од овој тип е надлежна агенцијата, која им е работодавач. Како тие синдикално да се организираат на ниво на

агенција, кога истиот работодавач вработува новинари, келнери, ИТ експерти, градежни работници...

Една опција е директно зачленување во синдикалната централа, но прашање е колку во тие услови синдикатите можат да им помогнат, бидејќи сите имаат договори на одредено време, но и колку и тие имаат волја тоа да го прават и да го ризикуваат и онака нестабилното работно место.

Кога доследно би се почитувал Законот за работни односи, аутсорсингот би бил неисплатлив за оној што ги користи услугите на агенциите (во овој случај на медиумот), затоа што, освен што плаќа провизија за услугата за отстапување, заработувачката на работникот што го агенцијата го упатила на работа кај друг работодавач не може да биде пониска од заработувачката на вработен кај корисникот што работи на исти или слични работи со иста стручна спрема.

Значи, трудот на отстапените работници е поскап, но сопствениците на одделни медиуми се подготвени да платат и повеќе, само да не дадат договор за работа на неодредено време. Каде е тука логиката? Објаснувањето е во новата злоупотреба на законот и во затајувањето на данокот. Вработените во медиумите често се осигурани на минимално дозволената плата

**СТАСАВМЕ ДОТАМУ ШТО МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ СТАНАА СТОКА ШТО ПО ДОГОВОР СЕ СЕЛИ ОД ЕДНО МЕСТО НА ДРУГО, ВО КОЛИЧЕСТВО ШТО НА НЕКОЈ МЕДИУМУ Е ПОТРЕБНО.**

во државата, која изнесува 193 евра. На тој износ се плаќаат даноци и придонеси, а околу 150 до 200 евра се даваат „на рака“ на вработениот, без никаков пишан доказ дека тоа се случило.

Работникот на агенцијата добива сличен третман – осигурување на минималец и обврската да биде еднакво платен е исполнета. Ако нешто добие надвор од тоа, добро е. А ако не добие, нема право да се буни.

Очигледно е дека ќе се продолжи бесконечното продолжување на договорот на одредено време, бидејќи не може да се очекува меѓу нејзините постојано вработени, агенцијата да има новинари или камермани.



## АРМИЈА НА ХОНОРАРЦИ

Кога се зборува за нестандартните облици на вработување, она што апсолутно може да се врзе само за сферата на медиумите е таканаречената „хонорарна работа“, која не е препознаена во Законот за работни односи. Наспроти тоа, малку се медиумите во Црна Гора, и приватни и државни, што во своите редови немаат барем по неколку „хонорарци“.

Хонорарците работат полно работно време (и прекувремено), како и регуларно вработените, но, наместо договор за работа, со кој единствено може да се регулира работниот однос, тие

**ИАКО НЕ ДОБИВААТ НИКАКОВ СТАТУС, НЕ МОЖАТ ДА СЕ НАРЕЧАТ НОВИНАРИ, БИДЕЈЌИ ДРЖАВАТА НЕ ГИ ПРЕПОЗНАВА КАКО ТАКВИ, А НА НИВНО ИМЕ НЕ СЕ УПЛАЌААТ НИТУ ДАНОЦИТЕ И ПРИДОНЕСИТЕ, ОВА СЕ ДОГОВОРИ СО КОИ ЦРНОГОРСКИТЕ МЕДИУМСКИ РАБОТНИЦИ МОРААТ ДА СЕ СОГЛАСАТ.**

потпишуваат договор за авторско дело. Тој договор не го обврзува работодавачот на ништо и тој, всушност, не ни смее да се потпишува за примарната дејност на работодавачот. Законодавецот, на пример, предвидел ангажирање на одреден проект, за чија

реализација се потребни експертски знаења или за работа на реконструкција на зграда или на простории за што нема потреба да се потпишува договор за работа.

Договорот за авторско дело содржи основни податоци за новинарот и за медиумот и уште само неколку членови во кои се наведува дека вработениот се распоредува на работно место „новинар“, дека договорот трае одреден број месеци и, што е можеби најбитно, дека може „во секој момент да биде раскинат“ и дека за висината на неговите примања ќе „решава главниот уредник“.

Со други зборови, ангажираниот новинар дури и не знае за кои пари прифатил да работи, туку тоа се решава самоволно и од случај до случај. За правата на работникот, се разбира, нема ниту збор.

Единствената полза од оваа работа е „хонорарот“ што го добиваат, а чија висина зависи од добрата волја на главниот уредник. Иако секој ден работат подолго од осум часови, тие се наоѓаат во евиденцијата на Заводот за вработување. Наспроти фактот дека нивниот труд е мошне видлив и мерлив, тие практично се без работа, бидејќи работат на црно. Тие луѓе трпат и молчат и се надеваат дека наскоро ќе добијат пристоеен договор за работа и дека конечно ќе успеат да се докажат пред својот работодавач.

Пред договорот за авторско дело користен е договорот за дело, кој во 2011 година е избришан од Законот за работни односи, како, и официјално, најзлоупотребуваниот институт во работното законодавство. Работодавачите ја користеа оваа можност, без плаќање даноци и придонеси, да имаат евтина работна сила без какви било права, а со куп обврски. Од друга страна, единствената обврска на работодавачот беше исплатата на минималната месечна нето заработувачка. Во такви услови луѓето работеа и по една деценија, така што на крајот и самите здруженија на работодавачите мораа да признаат дека овој облик на договор се злоупотребува.

Медиумите на ист начин, но, рака на срце, во помал обем, сега го злоупотребуваат договорот за авторско дело и така во квази работен однос држат претежно млади луѓе, кои уште не се профилирале и немаат ни можност, ни гаранција дека во некој друг медиум ќе добијат подобар третман.

## ВЛАДИНИ (КОНТРА)МЕРКИ

Проблемот со солидарноста, активизмот и воопшто со вербата дека нештата можат да се променат на подобро, е една од главните карактеристики на медиумската сцена во Црна Гора. Во прилог на овој став зборуваат и условите во кои тие работат.

Кон аутсорсингот и договорите за авторско дело задолжително треба да се додадат неплатената прекувремена работа, малите плати, доцнењето со исплатата на заработувачката, забраната на седмичен одмор, лишувањето од минималниот годишен одмор, определен на 20 дена во Законот за работни односи, лесното и ненајавено раскинување на договорот за работа, исплатувањето на минимални отпремнини, а во одредени медиуми и забрана за синдикално организирање...

**Во текот на минатата година повеќе десетици новинари и новинарки, графичари, лектори, дактилографки беа отпуштени по 15 и повеќе години работа кај ист работодавач со спогодбен прекин на договорот, со отпремнина на работ на законскиот минимум, од 1.500 до 1.800 евра.**

Сето тоа од новинарот создава фрустрирана и немотивирана личност, која не може пристojно да живее од својата работа. Вечната приказна за кризата и за намалувањето на трошоците се одразува и на намалувањето на продуктивноста на новинарот, кој е принуден да работи повеќе

работи на своето работно место, бидејќи тоа му е наметнато откако „вишоците“ се отпуштени.

Ако се знае дека просечната плата во Црна Гора е 480 евра, очигледно е за колку малку пари тука станува збор и колку е лесно да се ослободите од вработените. Но, тоа беа оние најсреќните. Кај другите, едноставно, се чекаше декември, кога огромен број договори за работа на одредено време истекнуваа и ним само им рекоа „до гледање“ и тоа беше крајот на нивниот работен ангажман.

Кон обесмислувањето на трудот свесно или несвесно придонесе и Владата, која минатата година почна со програма за стручно оспособување на високошколците. Таа одлука е донесена откако министрите со тешко срце го прифатија податокот на кој им се укажуваше со години – дека во Црна Гора има луѓе кои, откако ќе го завршат факултетот, едноставно, немаат каде да го одработат ни приправничкиот стаж.

Сега Владата го плаќа првиот работен ангажман со половина од просечната плата во државата, со 240 евра, а обврска на работодавачот е да го обучи лицето што му го доделила Владата и тоа не го чини ништо, а добива бесплатна работна сила девет месеци. Иако така сакаат да ја претстават, тоа не е приправничка работа, бидејќи таа трае една година и приправникот има платено здравствено и пензиско осигурување, што тука не е случај.

Овие млади луѓе без работно искуство, всушност и не се во работен однос, туку на „стручно оспособување“, а бидејќи фамозниот оглас на Владата беше актуелен токму пред фамозниот декември, многу работодавачи, па и медиуми, видео можност без мака да се ослободат од старите работници, на кои нема да им дадат договори на неопределено време, а притоа ќе добијат уште и „свежа крв“, која нема да ги чини ништо, ама ќе работи. Дури не се ни воздржуваа отворено да зборуваат за своите калкулации.

Нема медиум што не учествуваше на конкурсот, бараа и по повеќе од 15 високообразовани кадри (иако поради „вишокот“ отпуштија поголем број од старите работници), а токму тие млади луѓе, иако без работно искуство, не се и без информации и добро знаат што значи да се биде новинар во Црна Гора, па одбија тоа да бидат. Побргу се решаваа искуството да го стекнуваат во пи-ар секторот, па така ги оставија сопствениците на медиумите на тенок мраз и, иако на почетокот на кариерата, себеси се поштедија од директното разочарување во професијата.

## ИМА ЛИ ИЗЛЕЗ?

На медиумскиот синдикат му останува изработка на гранковиот колективен договор и почеток на преговорите за неговиот текст. Додека тој документ не се потпише, бесплатната правна помош, како една од главните алатки што му стои на располагање на членството, по формирањето на Синдикатот, засилувањето на постојните синдикални организации и формирање нови во медиумите што не пружаат отпор на овој вид активизам се она на што Синдикатот ќе работи.

Неодамна, неколку колеги што останаа без работа, според мислењето на Синдикатот, без законска основа, покренаа судски парници пред Основниот суд во Подгорица. Некои од нив работеа дури 15 години во ист медиум – прво на „црно“, без каков било

**ПРОБЛЕМОТ Е ВО ТОА ШТО ВРАБОТЕНИТЕ МУ СЕ ОБРАЌААТ НА СИНДИКАТОТ ДУРИ ВО МОМЕНТОТ КОГА Е СОСЕМА ИЗВЕСНО ДЕКА ЌЕ ДОБИЈАТ ОТКАЗ ВРЗ ОСНОВА НА ПРОГЛАСУВАЊЕ ТЕХНОЛОШКИ ВИШОК ИЛИ КОГА ЌЕ ИМ СЕ ПОНУДИ СПОГОДБЕНО РАСКИНУВАЊЕ НА ДОГОВОРОТ ЗА РАБОТА.**

договор, па хонорарно и, на крајот, на одредено. Кога и тој рок, по 24 месеци, истекна, останаа без работа.

Се надеваме дека нивните аргументи ќе бидат уважени, што ќе претставува големо охрабрување за останатите што се наоѓаат во иста или слична ситуација. Особено затоа што од 2008 година во Црна Гора правата произлезени од и врз основа на трудот не застаруваат.

Тоа би била и опомена за медиумите, особено за оние што многу сакаат да пишуваат за демократијата која не ја практикуваат кога се во прашање луѓето што ги вработуваат, бидејќи во иднина ќе мораат макар два пати да размислат пред да тргнат да пишуваат решенија за откази.

## Montenegro: Outsourcing – A New Form of Exploitation of Employees (summary)

The changes to the Law on Labour Relations from 2011 imposed restrictions on the employers to not be able to establish fixed-term contracts with the same employees for a period longer than 24 months. This provision was applauded by the thousands of Montenegrin employees who had worked on fixed-term contracts for as long as a decade and who believed that this was the end to their agony, yet their joy was killed when the representatives of employers came out with an interpretation that those 24 months were yet to be completed and that the previous years of service were not to be taken into consideration. Two years after, in December 2013 the employers who did not favour making permanent employment contracts, resorted to outsourcing as the only way to keep the people, whom they were in fact renting, slaving for them. Namely, those same changes also allowed for the founding of agencies for workforce renting, so that now in Monte Negro there are media whose entire editorial staff, including the editor-in-chief - are rented.

# ПРЕКАРИЈАТОТ ВО СРПСКИТЕ МЕДИУМИ

Драгана Чабаркапа

Според неофицијалните податоци, денес во Србија 700.000 луѓе работат на црно, додека сто илјади работници не примаат плата. Работата во несоодветни услови за минималец или без никаков надомест, неуплатените придонеси и прекувремени саати, социјалната и економската несигурност со која секојдневно се соочуваат, нив ги фрлаат на социјалната маргина, обединувајќи ги под заедничкото име – прекаријат.

Социологот Нада Новаковиќ истакнува дека глобалната економска криза е само „лажно алиби, завеса од чад што политичките елити ја користат себеси да се амнестираат од социјалните и економските последици на транзицијата, додека вистинските причини се на сосема друга страна“.

Како што објаснува таа, влијанието на тајкуните преку финансирањето на партиите во извршната власт, донесувањето

**ИАКО ЗА ПРЕКАРИЈАТОТ ДЕНЕС СЕ ЗБОРУВА КАКО ЗА ГЛОБАЛЕН ФЕНОМЕН, ВО СРБИЈА ОВАА „ПОТКЛАСА“ Е МНОГУ ПОБРОЈНА ОТКОЛКУ ВО ОСТАНАТИТЕ ЕВРОПСКИ ЗЕМЈИ – ВСУШНОСТ, ТУКА Е РЕЧИСИ ПОИЗРАЗЕНА ОД КЛАСИЧНАТА РАБОТНИЧКА КЛАСА.**

на антиработничките закони и пасивната улога на синдикатите се причините поради кои имаме сè помрачна статистика. Многу

работници се социјално маргинализирани и без многу избор прифаќаат работа, често и без заработка и на црно.

## **ПРЕКАРНАТА РАБОТА Е СÈ ПОПРИСУТНА ВО НОВИНАРСТВОТО**

Истражувањето „Медиумските слободи во Србија во европското огледало“ од 2012 година, врз основа на парцијални податоци (бидејќи официјални податоци за економската и социјалната положба на вработените во медиумите нема), потврдува дека новинарите се најголемата жртва на транзицијата на медиумскиот систем во последната деценија.

Тие немаат економска и социјална заштита што им е потребна за успешно извршување на важната општествена улога што ја имаат. Новинарството денес е ниско престижна, високо стресна, трудово интензивна, слабо платена, малку креативна и неперспективна професија, од која, кога би имале каде, со големо задоволство би избегале многумина што се занимаваат со неа.

Процесот на намерно поттикнуван хаос, доминација на политичкото влијание, опаѓање на образовното ниво на новинарите што потоа продолжи да се одвива со формирање голем број мали

**ПРОЦЕСОТ НА НАСТАНУВАЊЕТО И НА РАЗВОЈОТ НА МЕДИУМСКАТА ИНДУСТРИЈА ВО СРБИЈА СЕ ЗАСНОВА ВРЗ ИНТЕНЗИВНАТА ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА НОВИНАРИТЕ, КАКО НЕЈЗИН НАЈВРЕДЕН РЕСУРС.**

медиуми, неуспешна приватизација, недостиг на инвестициски капитал, сиромашен рекламен пазар пореметен со разни облици на нелојална конкуренција, финансиски императив на евтино производство, поврзување на комерцијалните и политичките

интереси, растечката концентрација на сопственоста, технолошкото заостанување – ги доведоа новинарите, како што се наведува во ова истражување, до границата на исцрпеност, која, под налетот



на глобалната економска криза, го загрозува самиот опстанок на професијата.

Работните права на медиумските закони не се заштитени над минимумот што го гарантира Законот за работни односи за сите други вработени. Нешто пошироки права на новинарите им гарантираше Посебниот колективен договор за графичката, издавачката, информативната дејност и кинематографијата на Србија, кој престана да важи во 2005 година. Од мај 2011 година, Србија нема ни Општ колективен договор, кој во 2008 година го потпишаа работодавачите, синдикатите и Владата, а кој обезбедуваше некои дополнителни права за сите вработени.

Во Србија нема гранков колективен договор за новинарите и медиумските работници. Нема социјален дијалог, а во приватните

**„Во борбата за честа и достоинството на професијата, но и за голата егзистенција, сум многу осамена, се плашам од сопствената подготвеност да се откажам.“**

медиуми нема ни синдикат. Во Министерството за труд нема регистрирано организација на работодавачи во медиумите. Синдикати постојат во медиумите што се во целосна или делумна сопственост на државата.

Во некои постојат колективни

договори со работодавачите и тука договорените правила се почитуваат. Сопствениците на приватните медиуми често брутално ги кршат важечките закони, но никој не ги санкционира поради тоа.

Ова ќе го илустрирам со примерот на две колешки кои се дописнички на два медиума со национална фреквенција. Во договор со нив нема да ги споменувам нивните имиња и имињата на медиумите за кои работат.

„Со националната телевизија веќе седум години потпишувам ‘авторски договор’. Договорот се обновува секои три месеци (секогаш е на толку орочен) и ме обврзува на секојдневна изработка на телевизиски прилози од регионот што го покривам, а во договор со редакцијата. Таа работа, без оглед на бројот на направените и емитуваните прилози, ја извршувам за фиксен надомест, односно за хонорарот наведен во договорот. Целата опрема е во моја и во

сопственост на снимателот (автомобил, камера, приватни телефони, интернет) и сè што е потребно за работата го плаќаме самите. Тоа исклучително ја намалува заработувачката, која, веќе со години, поради инфлацијата, е во паѓање и никогаш не ја надминува просечната плата во Републиката. Во последните три години не е менувана висината на хонорарот, иако трошоците на животот и работата исклучително пораснаа“, вели нашата соговорничка, самохрана мајка на две деца.

Она што дополнително ѝ ги отежнува условите за работа е непрекинатото доцнење на исплатата на хонорарите, кое веќе три години назазад варира меѓу четири и шест месеци (хонорарот за јануари се исплаќа во јули). Работодавачот со договорот се обврзал и на плаќање социјално и здравствено осигурување, не и на пензиско, но поради постојаното доцнење во уплатата на тие придонеси, веќе три години таа нема здравствена книшка.

„Поради законската регулатива, тоа право на здравствено осигурување не можам да го остварам никаде, бидејќи работата на дописничка на националната телевизија ми е единствената што во моментот ја извршувам. Фактот дека веќе седум години работам за национална телевизија без ниту еден ден работен стаж, ќе признаете, е нелогичен. Речиси не можам да ги остварам и правата што ги имам, бидејќи државата не го контролира работодавачот, но затоа строго ме контролира мене“.

Тримесечните договори, дури и во целост кон нив да се придржуваат двете страни, што тука не е случај, далеку се поповолни за работодавачот, бидејќи на новинарот не му гарантираат ништо, освен постојаниот страв дека ќе биде препуштен на стихијата и на туѓата волја на и онака нарушениот пазар на трудот во медиумите.

Новинарските здруженија никогаш не застапаа во заштита на новинарот на начин првенствено да се борат да се применуваат постојните закони, а камоли да работат на нивно усогласување со европското или со кое било модерно законодавство, смета нашата соговорничка.

„На пример, во последните седум години, две локални телевизии во кои бев во постојан работен основ, по приватизацијата,

а потоа и по стечајот, ми останаа должни 11 плати. По судска пресуда требаше да ми ги исплатат, но поради малиот број од нас што бевме заинтересирани да се бориме за нашите права и отсуството на заинтересираноста на новинарските организации (освен декларативната) сè падна во заборава. Да не зборувам за ангажманите во одделни приватни медиуми во регионот, каде што се сè договара усно, а парите, иако треба да се исплатат на рака, многу често воопшто не се исплаќаат.“

Новинарка од Крагуевац пак, ја пренесува состојбата во нејзиниот град каде што вели дека менаџментот што го ангажира новинарот практично добива човек за сè, без какви било обврски кон него – платата, во зависност од договорот, е фиксна или по учинок, но тој новинар е надвор од каков било систем... најчесто има сопствена продукција, но во Србија тоа значи дека медиумот има на располагање новинар што нема право ниту на боледување, ниту на одмор.

**„Во XXI век новинарите известуваат за поплави без никакво осигурување. Што би се случило, ако некој доживее некоја повреда на терен?“**

Класична работа на црно. Парите ги уплаќа физичко лице на сметка во банка, заканите се постојани, нормите се подигнуваат. Јас моментално работам за три редакции, а платата ми е помала отколку пред две години... Тоа е главно тоа, засега. „Лов во матно“, вели таа.

Во Србија се приватизирани 56 медиуми. Освен еден (со двајца вработени), сето останато се неуспешни приватизации. Во оваа смисла, најлошо помина Источна Србија. Угасени се локалните медиуми во Неготин и Књажевац, во Мајданпек е поништена приватизацијата, а Телевизија Заечар е во сопственост на висок партиски функционер на најголемата партија, додека медиумот во Кладово го купи човек што нема никаква врска со професијата. Како сето тоа функционира, ни раскажа Саша Тодоровиќ, некогаш вработен во РТВ Књажевац, а сега фриленсер:

„Работата во државен медиум со локална самоуправа како основач има свои доблести и мани. Правата на работниците се

почитувани, некои дури и ја тужеа фирмата поради некои недоразбирања, ја добија на суд и повторно сосема нормално продолжуваа да работат. Такво нешто, и многу помалку од тоа, не беше, ниту ќе биде можно кај приватен работодавач. Од друга страна, влијанието на политиката и исполнувањето 'желби' на владејачката гарнитура од страна на уредникот, особено во време на предизборните активности, беше вообичаено, како и податокот дека се знае 'кој е чиј' новинар.

Тогаш некој се досети дека приватизацијата на локалните медиуми е „вистинска работа“, дека Европа го бара тоа и дека така ќе се намали влијанието на политиката врз известувањето. Некаде во исто време, есента/зимата 2007 година, и РТВ Заечар и РТВ Књажевац добија нов сопственик, соседите универзитетот 'Мегатренд', а ние бивш фудбалер на крушевачки 'Напредак', на нишки 'Раднички' итн. Самата промена на името во РТВ 'ВГ-4', е поради тоа што посочениот господин на грбот го носел тој број на дресот (бројот 4 и неговите иницијали), претставуваше своевиден знак за тревога.

Вработувањето непотребни секретарки, возачи, шминкерки,.. конституирањето управен одбор (иако ја немаше таа обврска), составен од претставници на сите партии, со апанажа од сто евра, беа потези чудни самите по себе. На страна што посочениот во исто време го приватизираше претпријатието 'Путеви' од Књажевац, градежното претпријатие 'Казимир Вељковиќ' од Крагуевац, а едно време беше претседател и на градскиот фудбалски клуб 'Тимочанин'.

Платите почнаа да доцнат и еден мал број храбри луѓе, по неуспешните разговори и состаноци, се 'осмелија' да ја тужат фирмата поради неисплатената заработувачка. За тоа време 'миленичињата' парите ги добиваа на рака. Се создаде нездрава атмосфера во колективот, а 'тужибабите' прво ги праќаа на платено, па на годишен одмор, па на неплатено, со забрана на влез на 'бунтовниците' во просториите на РТВ.

Поголемиот дел од нас сами си дадовме отказ, а оние што трпеливо чекаа, по извесно време, заедно со работниците од една конфекциска фирма, добија некои пари од државата.

На крајот, првин Телевизијата беше принудена официјално да го затвори предавателот, а потоа и Радиото. Од 2010 година Књажевац повеќе нема локална РТВ, која секојдневно ги информираше граѓаните.

Останува само приватното 'ЕМ' радио, кое не ја препознава шансата за преземање на лидерската позиција како единствен медиум во градот што би се нашол на услуга на своите слушатели. Тоа продолжува по старо, со повеќе музички и забавни содржини и со нешто малку информатива“, раскажува тој.

## **НЕ ПОСТОИ СИСТЕМ НА ВРЕДНОСТИ**

Неодамна, еден белградски партиски електронски медиум во еден ден ја преполови својата редакција. Од 90 луѓе, колку што работела без каков било договор, на половината им е соопштено повеќе да не доаѓаат на работа. На останатите им е понудено да потпишат – договор за волонтерска работа. Колешката што ја имаше таа (не)среќа привремено да биде дел од тимот, на сето ова гледа вака:

„Благодаретејќи им на силните политички, но и приватни врски, сопственици на приватните медиуми, било на печатените, било на електронските, стануваат луѓе без кредибилитет, образование и со мошне сомнително минато. Тоа се луѓе од маргините или поврзани со криминалните структури. Од своите политички татори добиваат инструкции за уредување на ТВ и радио програмите или за пишуваните текстови“, вели таа.

Според неа со новинарство во Србија, особено во последните десет години, најмалку се занимаваат новинари. „Се занимаваат послушници, партиски членови, пријатели,..но без елементарно познавање на занаетот. И, главно, без соодветни квалификации. Во повеќето медиуми има преостанато од старите кадри, кои го знаат занаетот и кои успеале да се спасат од отказ и од уцени. Тие се потиснати, а во прв план работат неписмени и полуписмени послушници, кои ни самите не знаат каде ненадејно се нашле.

Начинот на кој ова убивање на професијата е можно е манипулацијата со страв, испробан психолошки метод, што, до крајни граници, го применуваат сопствениците на медиумите. Анархијата во државата, но и јаките политички врски, им овозможуваат да не ги почитуваат – првин Уставот, а потоа и важните законски прописи.

Во тие медиуми новинарите се ангажирани на 'црно', поточно работат без никакви документи или договор. И сите молчат и работат, оковани од страв дека ќе го изгубат и тој мизерен хонорар.

Се работи по 10-14 часови дневно, неретко и без слободен ден. Ако некој успее да се избори за десет дена годишен одмор – тој е неплатен, нема ни надомест за превоз, ниту за хранарина. Значи, сè е целосно 'диво'. Практично, луѓето во тие фантомски медиуми се само стока за еднократна употреба и не постојат во системот на државата – пензискиот, социјалниот, даночниот...

Кога, по извесно време, ќе прекине политичката потреба од такви весници или телевизиски станици, новинарите во рок од еден час ќе се најдат на улица, без никакви приходи. И ќе бидат препуштени на лошата судбина. Нивните права би морал да ги штити силен синдикат, но за негово сериозно дејствување зелено светло мора да даде државата. А на државата ѝ одговара мешета-рење во медиумите, бидејќи тоа е сјаен полигон за манипулација.

Во тој маѓепсан круг на српското секојдневије, профит имаат само политичарите и со нив поврзаните тајкуни. И посебен слој медиокритети, што се формираше во последните 20 години. Системот на вредности не постои“, заклучува нашата колешка.

## The Precariat in Serbian Media (summary)

Journalists are the biggest victims of the transition of the media system in Serbia in this last decade. They do not have any economic or social protection required to successfully perform the important social role they are given. Journalism nowadays is a low-prestige, highly stressful, labour-intensive, low-paid, non-creative and a bleak-prospect profession which is the reason why the multitude of people working in it would gladly leave if they had somewhere else to go. The process of establishment and development of the media industry in Serbia is based on the intensive exploitation of journalists, as its most invaluable resource. The conditions that this process was started under (deliberate initiation of chaos, domination of the political influence, a decline in the level of education among journalists) and that continued to govern its development - the founding of a large number of small media, unsuccessful privatization, lack of investment capital, poor advertising market disrupted by various types of disloyal competition, the financial imperative of cheap production, the correlation between the commercial and political interests, the growing concentration of ownership, the technological lag - have led journalists on the brink of exhaustion, which, under the pressure of the global economic crisis, jeopardizes the very existence of this profession.





# ИЗВЕШТАЈ ОД ИСТРАЖУВАЊЕ НА ПРЕКАРНАТА РАБОТА ВО МЕДИУМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Истражувањето на Самостојниот синдикат на новинарите и медиумските работници (ССНМ) спроведено преку длабински интервјуа на 104 професионални новинари во Македонија ја покажува големата несигурност што ја чувствуваат новинарите во Македонија околу нивното вработување. Неформалната (прекарна) работа на определено време се опишува како извор на несигурност, непостојаност и извор на конфликтни емоционални состојби кои влијаат на психичката стабилност и здравјето на работникот.

Оваа социјална неизвесност, според новинарите, има негативни импликации врз квалитетот на новинарскиот производ, стандардите на новинарски израз, изборот на теми, (само)иницијативата, како и идентификацијата со самиот медиум, т.е. задоволството од професијата.

Големо мнозинство од испитаниците, односно 77% , рекле дека нивното вработување е несигурно, а 33,7% од нив велат дека нивното вработување е апсолутно несигурно, додека 43,3% сметаат дека нивното работно место е генерално несигурно, што благо е понизок степен на несигурноста.

Запрашани зошто сметаат дека нивното вработување е несигурно, во повеќето случаи новинарите ги издвојуваат хонорарните договори преку кои е регулиран нивниот работен ангажман, но и незавидната финансиска состојба на медиумите, преголемата по-

нуда на пазарот на труд, особено од млади кадри кои првенствено се третираат како закана за сигурноста на работното место, но и како причина за дилетанство.

Ефектот на социјална неизвесност и прекувремена работа на хонорарците, особено за сметка на новинарите со повисок статус, резултира со демотивација, избегнување на истражувачкото новинарство и политички неподобните теми, што немоновно води кон импровизации во новинарската работа.

Иако слободата на изразување и сигурноста на работното место, новинарите ги препознаваат како клучни критериуми за да го дадат својот професионален максимум - тие, според спроведеното истражување, сметаат дека за напредување во кариерата, искуството и стручната квалификација се далеку зад послушноста, партиската подобноста и добрите односи со менаџментот

Вака добиените резултати рефлектираат пасивна позиција на новинарот, каде што единствена задача за успешна кариера е да следат инструкции, на сметка на професионалниот развој. Добрите односи со менаџментот како услов за напредок, исто така покажуваат дека социјалната позиција на новинарот е поважен фактор од стручната спрема и искуството.

Истражувањето покажува дека големо мнозинство новинари сопствената положба од аспект на почитувањето на професионалните и работни права ја оценуваат како лоша. Мнозинството (41,3%) сметаат дека состојбата е влошена во споредба со лани, 34,6% сметаат дека е непроменета, но лоша, а 3,8% сметаат дека е катастрофално полоша. Подобрување во таа смисла гледаат само 20,2% од испитаниците.

# I МЕТОДОЛОШКИ ВОВЕД И ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

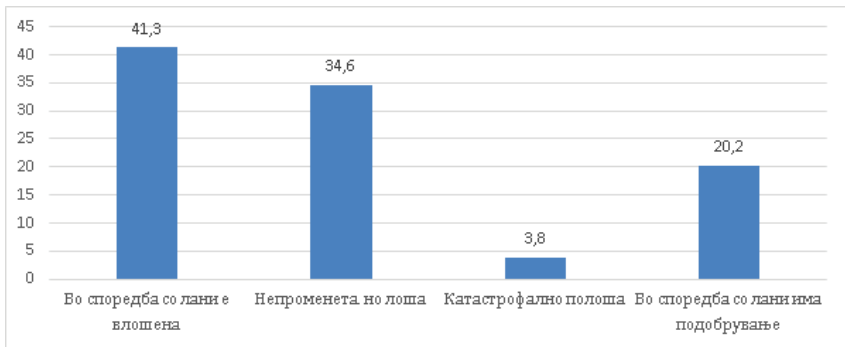
Истражувањето имаше за цел да добие квалитативен увид во ставовите на новинарите во Македонија околу прекарната работа во медиумите. Собирањето на податоците беше спроведено во период од 10-19 септември 2014 година. Како истражувачки инструмент се употреби полуструктурирани длабински интервјуа кои ги спроведуваа обучени новинари врз примерок од 104 нивни колеги од различни медиуми во Македонија. Примерокот беше стратифициран според вид на медиум во кој се ангажирани новинарите, како и според работниот статус што го имаат во организациите каде што работат. Следствено, околу 29,8% од соговорниците беа ангажирани во национални телевизии, 8,7% во локални, 28,8% во интернет портали, 15,4% во дневни весници. Во неделник работеле 5,8% од испитаниците, 6,7% во локално радио, а 3,8% во национално радио. Повеќе од една третина од новинарите немаат сигурен работен ангажман и се ангажирани како хонорарни работници. Исто така, една третина се вработени на неопределено и се пријавени на целиот износ. Вработени на определено пријавени на целиот износ се 16,3%. Најмал дел од нив, односно 14,5%, се пријавени на дел од реалната плата од кои 8,7% се вработени на неопределено, а останатите 5,8% се вработени на определено.

При обработката на квалитативните одговори во интервјуата беа земани предвид најчесто повторуваните поенти во рамки на еден одговор и врз основа на нив се создаваа кодови кои ги уни-

фицираа одговорите на одредено прашање. Процентите дадени во табелите во овој извештај се однесуваат на бројот на одговори кои имале најслична поента или формулација. Сепак, квалитативните нијанси во секој одговор се наративно дополнети при описот на резултатите.

## II ОПИС НА НАОДИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

**1. Во споредба со 1 година претходно, како ја оценувате положбата на новинарите од аспект на почитување на работните и професионални права?**

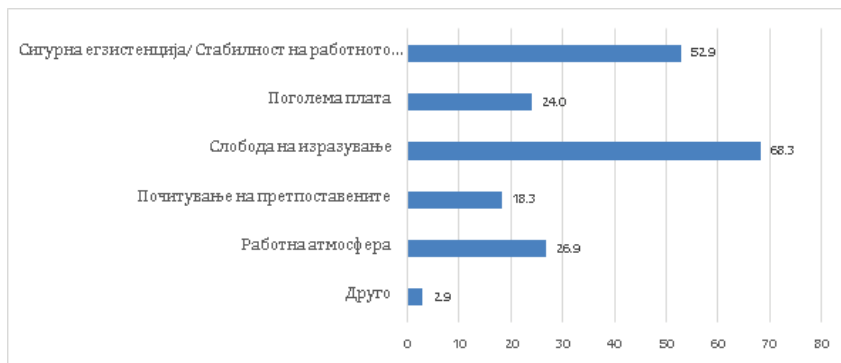


**Графикон 1**

Значително мнозинство од 79,7 проценти од испитаниците ја оценуваат положбата на новинарите од аспект на почитување на работните и професионални права како лоша. Од нив 41,3 проценти сметаат дека состојбата во споредба со лани е влошена. Овие испитаници говорат за незавидната положба во која што се наоѓаат новинарите, за намалување на нивните права и непочитување на професионалните стандарди. „Новинарите се безгласни букви што треба да ја извршат наредбата на уредникот и да молчат”,

одговорил еден новинар. Од друга страна, 34,6 проценти ја оценуваат како непроменета, но сепак лоша. Коментарите кажуваат дека состојбата е status quo во последните неколку години, како и за континуирано кршење на работничките права од страна на менаџментот во медиумите. Малцинство од 20,2 проценти сметаат дека ситуацијата во споредба со минатата година е подобрена, поткрепувајќи го ова со аргументи за отворање нови медиуми, пред сè интернет портали и подобро синдикално организирање.

## 2. Што според Вас е клучно за еден новинар да го даде својот професионален максимум?



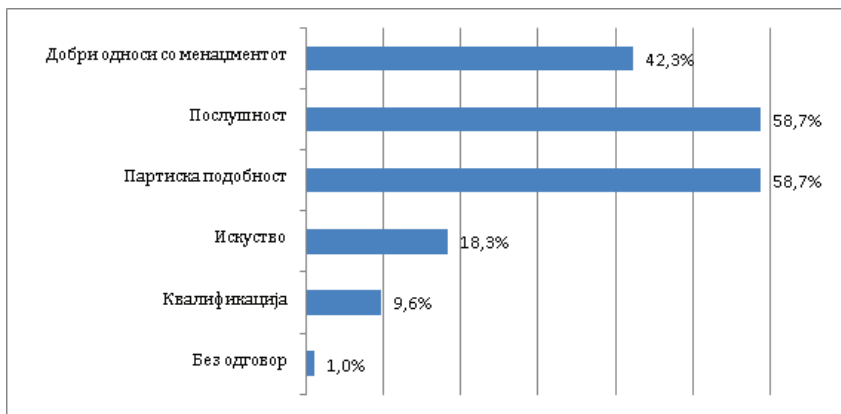
Графикон 2

\*Збирот на процентите е поголем од 100, затоа што се работи за прашање со два можни одговори, при што прикажаните проценти во табелата го изразуваат процентот на случаи во кои е избран соодветниот одговор.

Прашањето кое се однесува на професионалните предуслови новинарите за да го дадат својот најдобар перформанс, покажа дека во 68,3% сметаат дека тоа е слободата на изразување, а 52,9% како главен фактор ја издвојуваат нивната егзистенција/стабилноста на работното место. Следат работната атмосфера со

26,9%, поголема плата со 24,0% и почитување на претпоставените со 18,3%.

### 3. Што според вас е клучно за напредување во кариерата во медиумите денес?



**Графикон 3**

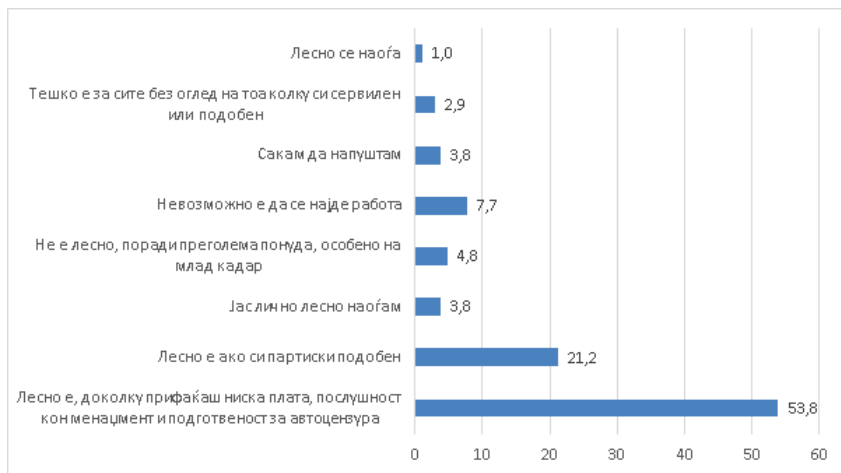
\*Збирот на процентите е поголем од 100, затоа што се работи за прашање со два можни одговори, при што прикажаните проценти во табелата го изразуваат процентот на случаи во кои е избран соодветниот одговор.

Запрашани што е клучно за напредување во кариерата во медиумите денес, испитаниците во најголем број ги бираат партиската подобност (58,7%) и послушноста (58,7%). Речиси половината (42,3%) од испитаниците ги спомнуваат и добри односи со менаџментот. Искуството како услов за напредок го гледаат 18,3%, уште помалку стручната квалификација (9,6%) е сметана како можност да се напредува во кариерата.

Вака добиените резултати рефлектираат пасивна позиција на новинарот, каде што единствена задача за успешна кариера

е да следат инструкции, на сметка на професионалниот развој. Добрите односи со менаџментот како услов за напредок, исто така покажуваат дека социјалната позиција на новинарот е поважен фактор од стручната спрема и искуството.

#### 4. Дали мислите дека е лесно да се најде нова работа во медиумската индустрија и какви последици има тоа врз вашето однесување и работењето?



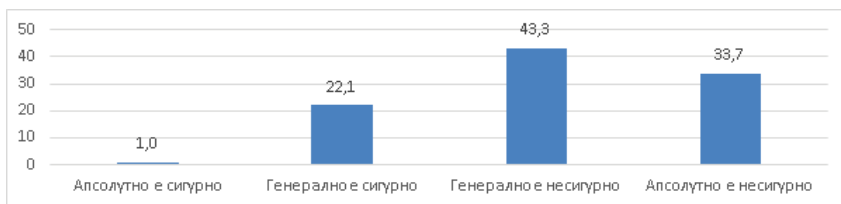
Графикон 4

На прашањето дали е лесно да се најде нова работа во медиумската индустрија, повеќе од половина од испитаниците (53,8%) одговориле дека наоѓањето работа оди лесно, но само ако работникот прифати ниска плата, послушност кон менаџментот, како и подготвеност за автоцензура. „Можеш лесно да најдеш работа ако си подготвен да ги изгубиш интегритетот и личниот печат што некогаш си го оставил” е еден од коментарите. Генерален заклучок од останатите коментари е употребата на автоцензура и извршувањето на сите наредби од уредникот во редакцијата.



Следуваат 21,2% кои исто така сметаат дека е лесно да се најде работа, но само ако новинарот е партиски подобен. Овие испитаници укажуваат на преголема партиско влијание во новинарството, ограничување на слободата на изразување, како и на фактот на сè повеќе вработени новинари кои се партиски послушници и кои не ги почитуваат професионалните стандарди. 15,4% од новинарите рекле дека е исклучително тешко или невозможно да се најде нова работа.

## 5. Колку сметате дека вашето вработување е сигурно?

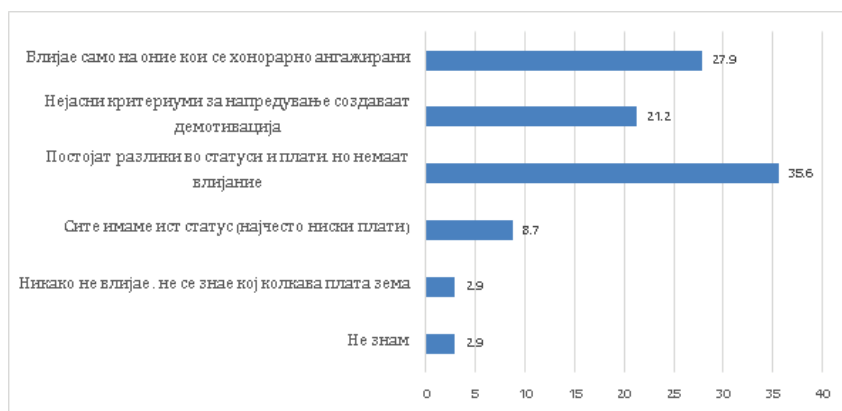


Графикон 5

Евидентна е големата несигурност што ја чувствуваат новинарите во Македонија околу нивното вработување. Големо мнозинство од испитаниците, односно 77% ,рекле дека нивното вработување е несигурно, а 33,7% од нив велат дека нивното вработување е апсолутно несигурно. Оваа социјална неизвесност, според новинарите, има негативни импликации врз квалитетот на новинарскиот производ, стандардите на новинарски израз, изборот на теми, (само)иницијативата, како и идентификацијата со самиот медиум, т.е. задоволството од професијата. Од нив, 43,3% сметаат дека нивното работно место е генерално несигурно, што благо е понизок степен на интензитет на несигурноста. Запрашани зошто сметаат дека нивното вработување е несигурно, во повеќето случаи новинарите ги издвојуваат хонорарните договори преку кои е регулиран нивниот работен ангажман, но и незавидната финансиска состојба на медиумите, преголемата понуда на пазарот

на труд, особено од млади кадри кои првенствено се третираат како закана по сигурноста на работното место, но и причина за дилетанство. Исто така, често беа споменати и договорите на определено време и непоседувањето партиска книшка. Помал дел од новинарите (23,1%) го сметаат своето вработување за сигурно.

## 6. Како различните статуси/плати на новинарите во вашиот медиум се рефлектираат на атмосферата во редакцијата?



Графикон 6

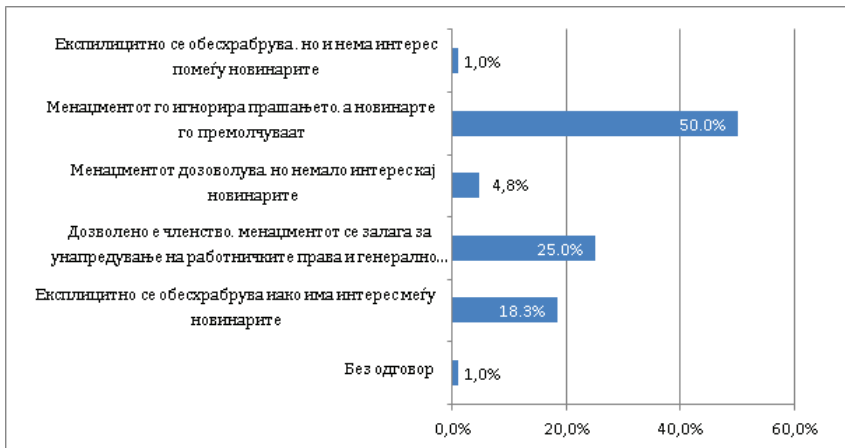
Повеќе од една третина од испитаниците, односно 35,6%, одговориле дека иако постојат разлики во статуси и плати, тие немаат директно влијание врз професионалната атмосферата во редакцијата и човечките односи. Ова особено важи за вработените во мали редакции.

27,9% од испитаниците, оние во чии редакции има хонорарно вработени, истакнале дека различните статуси и плати влијаат најмногу само на оние кои се хонорарно ангажирани. Според одговорите, карактеристично за овој однос е прекувремената работа на хонорарците, особено за сметка на новинарите со повисок статус, што резултира со демотивација и импровизации во новинарската

работа. „Новинарите кои не сме пријавени сме запоставени и дискриминирани” е коментар на хонорарно ангажиран новинар.

Во контекст на демотивацијата, 21,2% ги посочиле нејасните критериуми за напредување како главен демотиватор во редакцијата во која биле ангажирани. Чувството на неправда и фрустрации кон работодавецот се издвоени како најчести показатели во оваа категорија.

## 7. Каков однос има менаџментот во вашиот медиум кон идејата за колективна заштита на работничките и професионалните права на новинарите?



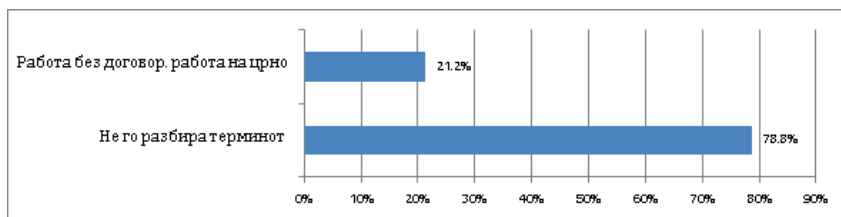
**Графикон 7**

Половина од испитаниците истакнуваат дека за оваа идеја се премолчува меѓу раководството, додека новинарите јавно не зборуваат. Овие испитаници кажуваат дека проблемите се заобиколуваат, темата не стигнува на дневен ред. Самите новинари не се вклучуваат во овие важни прашања, а повеќето сметаат дека грижа за новинарите не постои. „Мислена именка!” е реакцијата на еден од испитаниците во однос на ова прашање.

За четвртина (25%) од испитаниците членство во новинарски организации е дозволено и Законот за работни односи (ЗРО) се почитува. Овие испитаници кажуваат дека главно се почитува ЗРО, дека е дозволено да се учествува во синдикати, но не секогаш се почитува одлуката на синдикатот. Мал дел кажуваат дека менаџментот се однесува коректно, сè додека тоа не влијае врз финансиската ситуација.

Негативната поставеност на менаџментот во однос на оваа тема се одразува и во одговорот дека мал дел од испитаниците (18,3%) чувствуваат дека оваа тема е целосно забранета за дискусија. Овие испитаници нагласуваат дека им е забрането членување во синдикати, ЗРО се почитува само во однос на обврските на работникот, не и во однос на неговите права. Според овие испитаници, менаџерите секое прифаќање на правата на работникот го гледаат како своја загуба, па оттука се игнорираат овие теми.

## 8. Што подразбирате под терминот прекаријат?



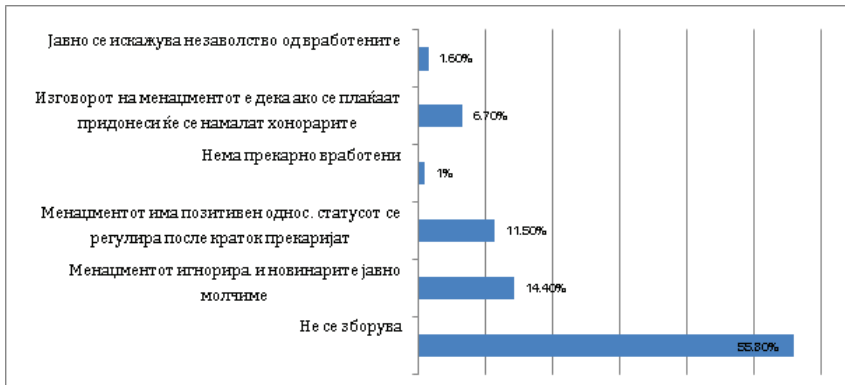
**Графикон 8**

Дистрибуцијата на одговорите на прашањето „Што подразбирате под терминот прекаријат?“ покажува дека повеќе од три четвртини – 78,8% не знаат што значи овој термин. Останатите кои се изјасниле дека го разбираат го објаснуваат како работење без договор, работење на црно. Истите го опишуваат како извор на несигурност, непостојаност и извор на конфликтни емоционални состојби кои влијаат на психичката стабилност и здравјето на

работникот. Еден од испитаниците го објаснува како: „Несигурно вработување за малку пари“.

Гледано низ призма на работниот статус на испитаниците, анализата на резултатите покажува дека дури 64,8% од оние кои се хонорарни работници не знаат што значи овој термин.

## 9. Што се зборува во вашиот медиум во врска со прекаријатот?



**Графикон 9**

Повеќе од половина од испитаниците, 55,8% истакнуваат дека во медиумот каде што се вработени не се зборува за прекаријатот. Од останатите испитаници, 32,6% (14,4% од сите испитаници) кажуваат дека и менаџментот молчи, но и самите новинари не ја спомнуваат оваа тема. Тие зборуваат дека можеби нешто се зборува под други термини, дека само новинарите меѓу себе си зборуваат, но ништо официјално, незадоволството се искажува во неформалната комуникација. Еден од испитаниците ќе рече: „Во нашата редакција не се почитуваат човековите права, а камоли да се зборува за прекаријат“.

Опасност од намалување на хонорарот со регулирање на работниот однос гледаат 15,2%, односно 6,7% од сите испитаници.

Тие опасноста ја гледаат во заканите на менаџерите дека постоенето на самиот медиум е загрозено – „Дека медиумот нема пари да ги пријави сите работници и дека несигурноста произлегува од целокупната медиумска состојба“. 10,6% од сите испитаници кажуваат дека постои јавно искажување на незадоволство од вработените.

## **10. Која би била вашата препорака за намалување на прекарната работа во медиумите?**

Испитаниците понатаму даваа препораки во насока на намалување на прекарната работа во медиумите. За најголем број од нив, 25%, решението е во законско обврзување на медиумите да ги вработат новинарите кои ги ангажираат. Па така, еден од испитаниците нагласува „Освен добрата плата, со која може да го помине месецот, да има платено здравствено и пензиско осигурување“. Во тој контекст испитаниците зборуваат дека треба да се направи подобра калкулација на можностите на медиумот да вработи некој и имајќи ги предвид овие калкулации, да вработува соодветни луѓе. Сепак, нагласуваат дека ова не треба да биде причина за намалување на платите.

Повеќе инспекции од државата и поголемо синдикално застапување и организирање од самите вработени се видени како решение од 17,3% („Повеќе инспектори на терен и почитување на законските норми при вработување“.). За 13,5% Законот за работни односи кој е добро подготвен, треба повеќе да се почитува. Во контекст на постојниот закон, дел од испитаниците кажуваат дека треба да постои колективен договор за сите медиуми, со кој ќе биде регулирана минималната плата за оваа дејност.

Од останатите предлози спомнати се подигање на свеста со јавни кампањи. Мал дел од испитаниците, пак, се скептични во можностите сега да се реши проблемот. Тоа се одразува во мислењето на еден од испитаниците: „Искрено во моментот не гледам баш

некаков излез, сè додека новинарите не се здружат и го одбијат тоа. Додека има такви што прифаќаат, секој ќе биде заменлив“.

### 11. Дали сметате дека обврските на работодавачите за придонеси на хонорарната работа, кои ќе се воведат од 1 јануари 2015, ќе ја подобрат состојбата со прекарната работа во медиумите?



Графикон 11

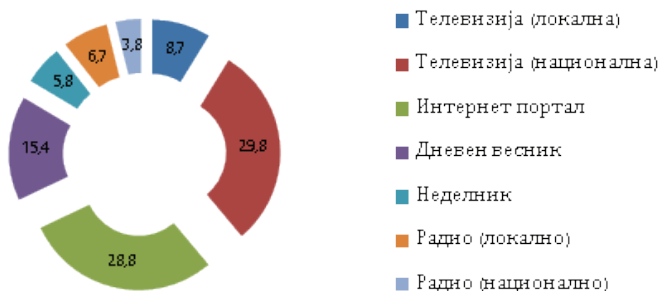
Индикатор кој покажува каков е ставот на новинарите во однос на подобрување на состојбата со прекарна работа во медиумите со новите обврски на работодавачите во однос на исплаќање придонеси за хонорарна работа се одговорите на прашањето: „Дали сметате дека обврските на работодавачите за придонеси на хонорарната работа, кои ќе се воведат од 1 јануари 2015, ќе ја подобрат состојбата со прекарната работа во медиумите?“

Дистрибуцијата на одговорите покажува дека повеќе од половина (51,9%) од испитаниците се песимистички настроени кон оваа идеја, сметајќи дека со оваа мерка само ќе се намалат хонорарите. Во спротивно, тие веруваат дека товарот за придонесите ќе падне на грбот на самите новинари – „Не, хонорарците ќе треба да одвојуваат пари за придонесите од своите хонорари кои и така се многу мали“.

Четвртина (26%) сметаат дека нема да има подобрување, но се пооптимистични дека тоа ќе го зголеми бројот на вработувања. Останатите стравуваат дека хонорарците ќе останат без работа (11,5%) – „Не, повеќето хонорарни работници ќе бидат отпуштени, дел од нив самите ќе заминат, зашто ќе им се преполови хонорарот“ или дека ќе постои селективна контрола на медиуми (1,9%). Останатите сметаат дека е тешко да се предвиди понатамошниот развој.

## 12. Демографски профил на испитаниците

### Д1. Тип на медиум



**Графикон 12**

Учесници во истражувањето беа 104 новинари. Од нив, 29,8% во национална телевизија, 8,7% во локална, 28,8% во интернет портал, 15,4% во дневен весник. Во неделник се вработени 5,8% од испитаниците, 6,7% во локално радио и 3,8% во национално радио.



## Д2. Работен статус



**Графикон 13**

Повеќе од една третина од новинарите немаат сигурен работен ангажман и се ангажирани како хонорарни работници. Вработени на неопределено и пријавени на целиот износ се 33,7%. Вработени на определено и пријавени на целиот износ се 16,3%. Најмал дел од нив, односно 14,5%, се пријавени на дел од реалната плата, од кои 8,7% се вработени на неопределено, а останатите 5,8% се вработени на определено.

## A report on the research in the precarious work in Macedonian media (summary)

The freedom of expression and security/stability at the workplace are the key criteria for a journalist to be able to provide their professional best. Exactly those criteria are least represented in the work experience of the respondents.

More than 89% of freelance employees believe that their job is generally or totally insecure.

27.9% of the respondents have emphasized that the differing statuses and salaries between journalists in an editorial office affect solely those who are hired as free-lancers. In addition, even the promotion and employment criteria are unclear. The effect of social anxiety and overtime work of freelancers, especially when compared with the journalists of a higher rank, results in lack of motivation, avoiding investigative journalism, politically unsuitable topics and improvisation in the job.”

Half of the respondents emphasize that the idea of collective protection of labour rights is being kept silent among the management, while the journalists do not speak about it publicly.

78.8% do not know what the term Precariat means, while the others explained it as employment without a contract, gray economy. Precarity is explained as a source of uncertainty, anxiety and a source of conflicting emotional states that affect the psychological stability and health of workers.

55.8% percent emphasize that in the media they are working for, there is no discussion of precarity. 32.6% out of the remaining respondents (14.4% of all the respondents) say that the management is also silent, hence the journalists themselves do not mention this topic or express their dissatisfaction in informal communication.

As a measure for improvement of the situation with precarity in the media, most of the respondents (25%) see the solution in legally imposing it on the media to employ the journalists they are hiring,

carry out increased inspections by the state, supported by stronger union representation and advocacy and an increase in the awareness about precarity.

Increased inspections by the state and increased initiatives on the part of the employees themselves are perceived as a solution by 17.3% (“Increased presence of inspectors on field and compliance with the legal norms in employment”). According to 13.5%, this Law on Labour Relations, which is well-structured, needs to be complied with to a greater extent. In context of the existing law, some of the respondents state that there should be a collective agreement for all of the media, which would stipulate the minimum pay in this profession.

More than half (51.9%) of the respondents are pessimistic when it comes to the benefits from the new legal solutions which oblige the employers to pay benefits for the freelancers they hire as well. They believe that this measure would only result in a decrease in the amount of fees and the number of fixed-term contracts.



# АНЕКС

## ПРАШАЛНИК ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ ВО ВРСКА СО ПРЕКАРИЈАТОТ НА МЕДИУМСКИ РАБОТНИЦИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

### ТЕМА 1. ГЕНЕРАЛНА ОЦЕНКА ЗА РАБОТНИЧКИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРАВА

**1. Во споредба со 1 година претходно, како ја оценувате положбата на новинарите од аспект на почитување на работните и професионални права?**

---

---

---

---

---

---

---

---

**2. Што според вас е клучно еден новинар да го даде својот професионален максимум? (можни се 2 одговора)**

1. работна атмосфера
2. почитување од претпоставените
3. слобода на изразување
4. поголема плата
5. сигурна егзистенција/стабилност на работното место
6. друго (Што?)

**3. Што според вас е клучно за напредување во кариера во медиумите денес? (можни се 2 избора)**

1. Квалификација
2. Искуство
3. Партиска подобност
4. Послушност
5. Добри односи со менаџментот
6. Друго

## **ТЕМА 2. ИСКУСТВО СО РАБОТНИЧКИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРАВА**

**4. Дали мислите дека е лесно да се најде нова работа во медиумската индустрија и какви последици има тоа врз вашето однесување и работење?**

---

---

---

---

---

---

---

---

**5. Колку сметате дека вашето вработување е сигурно?**

1. Апсолутно е сигурно (Зошто?)
2. Генерално е сигурно (Зошто?)
3. Генерално е несигурно (Зошто?)
4. Апсолутно е несигурно (Зошто?)

---

---

---

---

---

---

---

**6. Како различните статуси/плати на новинарите во вашиот медиум се рефлектираат на атмосферата во редакцијата?**

---

---

---

---

---

---

---

**7. Каков однос има менаџментот во вашиот медиум кон идејата за колективна заштита на работничките и професионалните права на новинарите?**

---

---

---

---

---

---

---

## ТЕМА 3. ПРЕКАРИЈАТ

8. Што подразбирате под терминот прекаријат?

---

---

---

---

---

---

---

9. Што се зборува во вашиот медиум во врска со прекаријатот?

1. \_\_\_\_\_

---

---

---

---

---

---

---

2. Не се зборува

10. Која би била вашата препорака за намалување на прекарната работа во медиумите?

---

---

---

---

---

---

---



**11. Дали сметате дека обврските на работодавачите за придонеси на хонорарната работа кои ќе се воведат од 1 јануари 2015, ќе ја подобрат состојбата со прекарната работа во медиумите?**

---

---

---

---

---

---

---

---

## **ДЕМОГРАФИЈА**

**Д1. Вид на медиум во кој е вработен испитаникот:**

1. Телевизија (локална)
2. Телевизија (национална)
3. Интернет портал
4. Дневен весник
5. Неделник
6. Радио (локално)
7. Радио (национално)

**Д2. Работен статус**

1. Вработен на определено, пријавен на целиот износ
2. Вработен на определено, пријавен на дел од реалната плата
3. Вработен на неопределено, пријавен на целиот износ
4. Вработен на неопределено, пријавен на дел од реалната плата
5. Хонорарен работник